

TARİHÎ METİN AKTARIMLARINDA DEYİMLER

(Eski Türkiye Türkçesi - Türkiye Türkçesi)

Ümit EKER*

Özet

Bu çalışmada Eski Türkiye Türkçesinden Türkiye Türkçesine yapılan tarihî metin aktarımlarındaki deyimler ele alınmıştır. Bunun için Eski Türkiye Türkçesi dönemine ait *Battalnâme*, *Dânişmendnâme*, *Fetihnâme* ve *Tevârih-i Âl-i Osman* adlı eserlerin Türkiye Türkçesine yapılmış aktarımlarından örnekler verilmiş, deyimlerin aktarımında uygulanması gereken hususlar tartışılmıştır.

Bir bakıma “lehçe içi dil dönüştürmesi” olarak nitelendirilebilecek faaliyet, aktarmanın bir koludur. Bir dilin tarihî dönemlerinde yazılmış metinlerini aynı lehçe içinde hâlihazırda kullanılan dile dönüştürmek, yani aktarmak “lehçe içi aktarma” olarak nitelendirilmektedir. Türkoloji’nin henüz yeni sayılabilecek bu lehçe içi aktarma konusu, en az diller arası çeviriler kadar önemlidir. Çünkü dilin iç ve dış yapısında zamanla birtakım farklılıklar meydana gelir. Bir dilin lehçelerinde ya da bir lehçenin farklı ağızlarında değişik şekillerde görülen deyimler, tarihî metinlerin aktarımında da önemli bir sorun oluşturur. Aktarımda bunların hedef anlaşma birimindeki tam karşılıkları esas alınmalıdır.

Anahtar Kelimeler: Eski Türkiye Türkçesi, Tarihî Metin Aktarımları, Deyimler, Lehçe İçi Aktarma, Dil İçi Çeviri.

THE PHRASES IN TRANSLATIONS OF HISTORICAL TEXTS (Old Turkey Turkish - Turkey Turkish)

Abstract

In this study, the phrases in translations of historical texts quoted from Old Turkey Turkish into Turkey Turkish have been dealt. So, the samples from translations metaphrased into Turkey Turkish of the works called *Battalnâme*, *Dânişmendnâme*, *Fetihnâme* and *Tevârih-i Âl-i Osman* belonging to the period of Old Turkey Turkish have been given and the matters to be applied during the translations of the phrases have been discussed.

In a sense, the activity to be specified as intralingual language conversion is a branch of translation converting, that is, translating, the texts written in the historical periods of a language into a language already used in the same dialect is characterized as intralingual translation. This subject of intralingual translation to be regarded as still new of Turcology is as minimum important as cross language translations. Because various differences in internal and external structure of language occur in time. The phrases seen in various ways in the dialect of a language or in the different accents of a dialect constitute an important problem in the translations of historical texts. Full equivalents of them in target agreement unit should be predicated in translations.

Key Words: Old Turkey Turkish, Historical Text Translation, Intralingual Translation, Intralingual Translation.

* Doktora Öğrencisi; Muğla Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, umiteker@gmail.com.

1. Giriş

Aktarma faaliyetlerinin yöntemini konu alan çalışmalar, bugüne kadar daha çok lehçeler arasında yapılmıştır. Bu faaliyetler, özellikle 1990'lı yılların başında SSCB'nin dağılması ve Türk Cumhuriyetlerinin bağımsızlıklarını kazanmasıyla hızlanmış ve aktarma teriminin içeriği de buna göre şekillenmiştir. Ancak yakın dönemde, aynı lehçe içinde geçmişte ya da günümüzde yazılmış metinlerin dilini “hedef okur küme”¹lerine göre yeniden düzenlemek de terim kapsamında değerlendirilmiştir. Buna göre çağdaş lehçeler arasında yapılan “lehçeler arası” ve bu lehçelerin her birinin kendi içinde “art zamanlı”² veya “eş zamanlı”³ olarak gerçekleştirilen aktarmalar “lehçe içi” aktarma olarak kabul edilmektedir. Her iki tür dil dönüştürmeleri de “sezgiye dayalı” olmaktan çıkarılmalıdır.

Dilin sürekli değişim içinde olması, aktarma yapmayı gerektirmektedir. Dil, zamana ve konuşulan bölgeye göre değişim gösterir. Bu durum, hedef okur kümelerinin özelliklerine uygun dil dönüştürmelerini gerekli kılar.

Türk dili de başlangıçtan bu yana dil içi ve dil dışı sebeplerle birçok değişim geçirmiştir ve geçirmeye devam etmektedir. Genel olarak savaş, göç, siyasi baskı, komşu dil ve kültürlerin etkisi, din değiştirme gibi sosyal olaylar dili de etkilemiş, bunun sonucunda dönemler arasında ciddi farklılıklar oluşmuştur. Bunların yanı sıra dilin ses, ek, söz dizimi gibi düzeylerinde meydana gelen değişimler de içsel farklılaşmaları meydana getirmiştir. Bu açıdan bakıldığında Türk dünyası, birbirinden farklı coğrafyalarda birçok farklı nedene bağlı olarak değişiklik gösteren lehçelere sahiptir. Bu lehçeler, kaynakları bakımından temelde Uygurca, Bulgarca, Kıpçakça, Oğuzca gibi temel lehçelere dayanmakta, bunlar da kendi içinde ses, yapı ve söz dizimi yönünden birbirlerine farklı uzaklık ve yakınlıktaki ikincil lehçelere bölünmektedir. Bugün bunların bir kısmı yazı dili, bir kısmı da sadece konuşma dili durumundadır. Yazı dili olan bazı lehçeler, kendi topluluğunun ikinci dili durumundayken bazıları da köklü edebiyat geleneğine sahip olmanın getirdiği güçle işlenerek edebî bir yazı dili hâline gelmiştir (Ercilasun, 1997b: 179 – 181).

¹ Bu ifadeyle, gündelik dili konuşan insanlar kastedilmektedir.

² Dilin geçmişteki bir dönemine ait şeklini ifade eder. Dil zaman süresince ses ve anlam yapıları itibarıyla sürekli bir değişim içindedir. Dilin geçmişteki bir dönemine odaklanan araştırmalar “art zamanlı” incelemeleri ifade eder (Saussure, 2001: 139 – 144).

³ Eş zamanlılık dilbilimde “düzen ve düzenlilik” ilkesi anlamında kullanılmıştır (Saussure, 2001: 141). Eş zamanlı incelemeler, dilin var olan şeklinin konu alınmasıdır. Eş zamanlı aktarımlar ise bir dilin hâlihazırdaki şeklinin değişik okur kümelerinin dillerine dönüştürmek olarak nitelendirilebilir. Burada iki dizge arasında zaman farkı bulunmadığı için değişimler daha çok kelime kadrosuyla sınırlıdır. Örneğin teknik bir metnin dilini uzman olmayan okuyucular için basitleştirmek, bu türden aktarmadır (Berk, 2005: 112).

Çağdaş lehçeler arasındaki aktarmaları kolaylaştıran ya da zorlaştıran etkenlerin başında bunların aynı kaynaktan gelip gelmemeleri hususu vardır. Örneğin, aynı kaynaktan gelen Kazak ve Kırgız Türkçeleri arasındaki aktarmalar daha az sorunluyken, farklı kaynaktan gelen Kazak ve Özbek Türkçeleri arasındaki aktarmalarda ciddi sorunlar görülebilmektedir (Ercilasun, 1997a: 95 – 100).

Lehçe içi aktarmalarda ise aynı dönemde yazılmış bir metnin “genel okuyucu kitlesi”nin diline dönüştürülmesini ifade eden “eş zamanlı” aktarmalarda daha az zorlukla karşılaşılır. Buna karşılıklı, aradan geçen zamanın arttığı tarihî metin aktarımlarında daha büyük zorluklar bulunur. Örneğin, XIII. yüzyılda Eski Türkiye Türkçesiyle kaleme alınmış *Battalnâme*'nin Türkiye Türkçesine aktarımı, dönemsel dil farklılıklarından dolayı birtakım zorluklar taşır. Bu zorlukların aşılabilmesi için kuramsal düzeyde aktarma ilke ve yöntemleri oluşturmak gerekmektedir.

Bu çalışmadaki aktarma örneklerinde *Battalnâme* [B] ve *Battal Gazi Destanı* [BD] (Demir vd., 2006b; 2006c); *Dânişmendnâme* [D] ve *Dânişmend Gazi Destanı* [DD] (Demir, 2004; 2006a), *Tevârih-i Âl-i Osman* [T] (Yavuz vd. 2007), *Fetihnâme* [F] (Uygur, 2007) yayınları kullanılmıştır.

Örneklerde kaynak metin olduğu gibi alınmış, çevriyazı eksiklikleri düzeltilmemiştir. Lehçe içi aktarma metotları üzerine odaklanan bu çalışmanın amacı kusur bulmak ve hatalar listesi çıkarmak değil, bundan sonra yapılacak aktarma çalışmalarına ışık tutmaktır.

Çeviri ve aktarma çalışmalarında sıkça kullanılan “kaynak dil / kültür / metin” (İng. *source text*; Alm. *Ausgangstext*) terimi, “çevrilecek metin” anlamındadır (Berk, 2005: 132). Buna karşılık “hedef dil / kültür / metin” (İng. *target text*; Alm. *zielttext*) ise “çeviriden sonra ortaya çıkan metin” anlamında kullanılmaktadır (Berk, 2005: 120).

Çeviribilimdeki bu terimler, lehçeler arası ve lehçe içi aktarma çalışmalarına da uygulanabilir. Bu durumda “kaynak metin / lehçe”, aktarılacak metin ya da lehçeyi ifade eder; “hedef metin / lehçe / anlaşma birimi” ise metnin ya da lehçenin dönüştürüleceği lehçeyi ya da anlaşma birimini ifade eder (Uğurlu, 2006: 3). Ayrıca lehçeler arası aktarmalarda çoğunlukla “kaynak lehçe”, “hedef lehçe”; lehçe içi aktarmalarda “kaynak metin” ve “hedef anlaşma birimi” ifadeleri kullanılır. Özellikle art zamanlı lehçe içi aktarmalarda lehçe farklı olmadığı için aktarma yapılacak dil dizgesi için “hedef anlaşma birimi” ifadesini kullanmak gerekmektedir.

Çalışmada kullanılan örneklerde kaynak metin koyu olarak yazılmış, aktarma metni “>” işaretiyle belirtilmiş, tarafımızdan oluşturulan öneri aktarma cümleleri de “:” şeklinde

gösterilmiştir. Bazı örneklerde kaynak metin cümlesinde baştan ya da sondan alınmayan bölümler için /.../ işareti kullanılmıştır. Öneri aktarma cümlelerinde kaynak metinde olmayan ancak aktarımda tarafımızdan eklenen bölümler [...] ile gösterilmiştir.

Türk dilinin binlerce yıllık ürünleri ancak doğru bir aktarmayla gün yüzüne çıkarılabilecektir. Bunun için de Batı literatüründeki çeviribilim çalışmalarından yararlanarak bir “aktarmabilimi” alanı oluşturulmalı ve aktarma faaliyeti önceden belirlenen bilimsel yöntemlerle gerçekleştirilmelidir. Türk dilinin tarihî birikimleri, ancak böylelikle ortaya çıkarılabilir ve yeni nesillerin kullanımına sunulabilir.

1.1. Eski Türkiye Türkçesi

XI. yüzyıldan itibaren kitleler hâlinde Batı’ya göç eden Oğuz Türklerinin Anadolu’da meydana getirdiği Türkçe, “Eski Anadolu Türkçesi”⁴, “Eski Osmanlıca”⁵, “Eski Türkiye Türkçesi”⁶ ve “Eski Oğuz Türkçesi”⁷ gibi terimlerle ifade edilmektedir⁸ (Gülsevin vd., 2004: 29; Uğurlu, 2011: 147). Bu terim farklılıklarında coğrafya, dil özellikleri ve kavmî unsurlar etkilidir.

VIII. yüzyılda Köktürk ve Uygur Devletlerinin içinde siyasi ve askerî bir güç olan Oğuzlar, M. 840 yılında Uygur Devletinin yıkılmasıyla Batı Kazakistan bölgesine göç etmişler, ardından X. yüzyılda Hazar Denizinden Sırderya’ya kadar uzanan bölgede merkezi Yenikent olan bir Oğuz Yabgu Devletini kurmuşlardır. Bu devlet, Oğuzların Gazne Devletinin yerine İran, Suriye ve Anadolu’da kurduğu Selçuklu Devletinin de temellerini oluşturur (Sümer, 1999: 80-81; Köymen, 1993: 23-24).

XI. yüzyıldaki siyasi gelişmeler, Oğuzların devlet olma sürecine katkı sunmuştur. Örneğin, 999 yılında Samanoğulları Devletinin yıkılması sonucu, Horasan ve İran’daki siyasi boşluğu Oğuzlar doldurmuştur (Sümer, 1999: 90; Köymen, 1993: 28). Oğuzlar bundan sonra Kıpçak boylarının baskısıyla Maverâünnehr’e ardından Horasan ve İran’a yerleşmişlerdir (Sümer, 1999: 105 - 114). Selçuklu ailesinin öncülüğünde siyasi bir güç hâline gelen Oğuzlar, 1064’ten itibaren Kars ve Kuzey Azerbaycan’a, 1071’den itibaren de Anadolu’ya göç etmeye başlamışlardır (Sümer, 1999: 123-124). Bu dönemden sonra Anadolu, kanlı Türk - Bizans

⁴ bk.; Korkmaz, 1977; 1989; 1995a; 1995e; 2004; Özkan, 1995; Şahin, 2003; Gülsevin vd., 2004; Köktekin, 2008.

⁵ bk.; Çağatay, 1944; 1947; Mansuroğlu, 1988; Banguoğlu, 2000: 17.

⁶ bk.; Timurtaş, 1994.

⁷ bk.; Ercilasun, 2007: 430.

⁸ Terim farklılıklarının nedenlerine ve bununla ilgili tartışmalara burada değinilmeyecektir. Çalışmada Eski Türkiye Türkçesi terimi kullanılacaktır.

savaşlarına sahne olmuş ve bu sürecin sonunda çoğunluğunu Oğuz Türklerinin oluşturduğu Türk siyasi birliği kurulmuştur (Şeker, 2006: 65 - 69).

Anadolu'ya göçler esas olarak iki büyük dalga hâlinde gerçekleşmiştir. Birinci dalga XI. yüzyıldadır. XI. ve XIII. yüzyıllar arasında göçler küçük gruplar hâlinde devam etmiş, ancak XIII. yüzyıldaki Moğol istilası, Horasan ve Maverâünnehr'deki büyük Oğuz kitlelerini Anadolu'ya taşımıştır (Sümer, 1999: 161). Bu göç hareketi, Anadolu'da Oğuz ağızlarına dayalı olarak kurulacak Eski Türkiye Türkçesi için de önemlidir. Horasan ve Maverâünnehr'de Harezmi yazı dili geleneğine sahip aydın kitle, bu göç hareketiyle Anadolu'ya yerleşmiştir. Sonraki dönemde bu aydın kitlenin yaptıkları edebî faaliyetler, yazı dilinin kısa süre içinde oluşmasına zemin hazırlamıştır (Ercilasun, 2007: 433-434).

Selçuklu Devletinin zayıflaması sonucu Anadolu'da ortaya çıkan beyliklerin de bu sürece destek olduğu söylenebilir. Yazı dilinin oluşumunda gerekli olan siyasi güç (Akar, 2010: 25-26), Türkmen beylerinin destekleyici, zaman zaman da zorlayıcı tutumlarıyla yeni bir boyut kazanır (Korkmaz, 1995f: 419). Özellikle Karamanoğlu Mehmet Bey'in bölgede bilim ve sanat dili olarak kullanılan Arapça ve Farsçaya karşı takındığı olumsuz tutum, bunun en somut örneğidir. Karamanoğlu Mehmet Bey'in 1277 yılında yayımladığı ve her yerde Türkçe kullanılacağını ifade eden fermanı, Türk dilinin gelişmesine önemli bir siyasi destek sağlamıştır (Akar, 2010: 25).

Oğuzca⁹ kelimelere ilk defa Kaşgarlı Mahmud'un *Divân u Lugâti't-Türk* adlı eserinde rastlanmıştır. Bunlara bakıldığında Oğuzcanın ses, şekil ve kelime kadrosu bakımından diğer Türk kitlelerinin dillerinden farklı olduğu anlaşılır (Korkmaz, 1995j: 426). Bu farklılıklar, dilin doğal gelişimi ve Kıpçak ve Karluk boylarıyla karışma sonucunda oluşan iç farklılaşma ile Arap, Fars medeniyetine dâhil olmanın getirdiği dış farklılaşma olmak üzere iki ana koldan gerçekleşir.

Bu dönemde yazı diline sahip olmayan Oğuzlar, yeni yerleştikleri İran bölgesinin yerleşik bürokrasi dili olan Farsçayı yazışma dili olarak benimsemişlerdir (Akar, 2010: 22, Uğurlu, 2011: 132-133). Bu dönemden itibaren dilde Arapça ve Farsça kelimeler yoğunluk kazanmış, ancak sahip olunan zengin sözlü kültür geleneği, dilin iç imkânlarıyla gelişmesini sağlamıştır (Korkmaz, 1995g: 432; Ercilasun, 2007: 434).

Anadolu'da Oğuz Türklerinin oluşturduğu yazı dili esas olarak XI. ve XIII. yüzyıllar arasında kurulmuş ve gelişerek bugüne kadar gelmiştir. Batı Türkçesinin Anadolu'daki kolunu

⁹ Bugün üst dil olarak Oğuzca diye bir dil bulunmamaktadır. Ancak bu çalışmada Oğuz Türklerinin Eski Türkiye Türkçesi yazı dili oluşmadan önce, sadece konuşma dilinde kullandıkları Türkçeye "Oğuzca" denilebilir.

ifade eden bu Türkçenin çeşitli tasnifleri bulunmaktadır. Genel olarak XIII ile XV. yüzyıllar arasındaki Türkçe, “Eski Türkiye Türkçesi”, XV ile XX. yüzyıllar arasındaki Türkçeye “Klasik Osmanlı Türkçesi”, XX. yüzyıldan günümüze uzanan Türkçeye de “Türkiye Türkçesi” adı verilmektedir (Korkmaz, 1995f: 419; Ergin, 1993: 15). Eski Türkiye Türkçesinin kuruluşuna zemin hazırlayan ve daha çok bir hazırlık dönemini meydana getiren XI ile XIII. yüzyıllar arasındaki Türkçe de “Beylikler Dönemi Türkçesi” olarak adlandırılmaktadır (Korkmaz, 1995f: 419).

Eski Türkiye Türkçesi döneminde birçok sanatçı yetişmiş ve dönemin dili, bu sanatçıların eserleriyle kısa sürede gelişmiştir. Örneğin, bu çalışmada aktarımları incelenen *Battalnâme*, *Dânişmendnâme*, *Fetihnâme* ve *Tevârih-i Âl-i Osman* adlı eserler, bu dönemin ürünleridir. Eski Türkiye Türkçesinden Türkiye Türkçesine kadarki dönemde gerçekleşen toplumsal değişimler ve dilin olağan gelişmesi sonucunda, dönemler arasında ek, kelime, söz dizimi ve deyim düzeylerinde belirgin farklar meydana gelmiştir. Bu dönemsel dil farklılıkları, aktarma yapmayı gerektirmekte, ancak bilimsel yöntemler kullanmayı zorunlu kılmaktadır.

1.2. Çeviri ve Aktarma Kavramları İle Aktarmalarda Görülen Temel Sorunlar

Roman Jakobson’un (İng. *intralingual translation*) “dil içi çeviri” olarak tanımladığı faaliyet, Türkiye Türkoloji’sinde genel olarak “aktarma” (İng. *transfer*, Alm. *Transfer*) terimiyle karşılanmaktadır. Terim Batı’da, genellikle çeviriyle eşdeğer görülmüştür. Dolayısıyla çeviribilim açısından aktarma, *Bir metnin (ya da başka bir göstergeler bütünü) başka bir dile (ya da dil dışı bir dizgeye) taşındığı bir süreç olarak tanımlanabilir ve çeviri de böyle bir süreç olarak görülür* (Berk, 2005: 88).¹⁰ Bir dilin, başka bir dile yahut değişik biçimlerine dönüştürülmesi “çeviri” olarak kabul edilir (Gedikli, 1994: 60, 61). Ayrıca bir dilin “dil dışı bir dizge”ye dönüştürülmesi de bu kapsamda değerlendirilir. Bu nedenle Türkiye Türkolojisindeki “aktarma” kavramı ile çeviri bilimdeki kavram arasında belirgin farklar bulunmaktadır. Bunun yanı sıra “dil içi çeviri” ya da “aktarma” terimi, Batı literatüründe bir dilin farklı konuşma biçimlerinin, başka bir deyişle “lehçelerin çevirisi” olarak da bilinmektedir.¹¹ Bunun nedeni, Batı kaynaklı dil bilim çalışmalarında Türkiye’de olduğu gibi dil / lehçe / ağız şeklinde üçlü bir ayrımın bulunmamasıdır. Bu yüzden de dilin farklı bölgelerdeki şekilleri genel olarak “İng.

¹⁰ Roman Jakobson, çeviri türlerinde bahsettiği çalışmasında çeviriye üçe ayırmıştır. Buna göre çeviri, “dil içi” (İng. *intralingual translation*) ya da “açıklama”, “başka kelimelerle ifade etme”, (İng. *rewording*) “dille ilgili göstergelerin (kelimelerin) başka göstergelerle yorumlanması”, “diller arası çeviri” (İng. *interlingual translation*) ya da “gerçek çeviri” (İng. *translation proper*) “dilsel göstergelerin başka bir dile ait göstergelerle yorumlanması”, “göstergelerarası çeviri” (İng. *intersemiotic translation*) ya da “dönüştürme” (İng. *transmutation*) “dilsel göstergelerin dil dışı göstergelerle yorumlanması” demektir (1987: 429).

¹¹ bk.; Slobodnik, 2004. Slobodnik çalışmasında bir dilin çeşitli bölgelerdeki farklı şekillerini ifade etmek için bu ayrıma gitmiştir. “Çeşitli bölgeler” ifadesi, hem bir ülkenin farklı bölgelerindeki dil farklılıklarını hem de bir dilin çeşitli ülkelerdeki biçimlerini karşılamaktadır.

dialect” yani “lehçe” olarak nitelendirilir. Bu yönden “lehçe” terimi, Türkiye’deki “ağız” terimini de içermektedir. Oysa Türkiye Türkoloji’sinde, bağımsız diller arasındaki dönüştürmeler “çeviri”, bir dilin art zamanlı ya da eş zamanlı, lehçeler arası ya da lehçe içi bütün dönüştürmeleri de “aktarma” olarak adlandırılmaktadır. Terimin içeriği ve kullanımındaki bu farklı yaklaşım, *Türkçe Sözlük*’e de yansımıştır. Örneğin, “aktarmak” kelimesi burada üçüncü anlamıyla “bir lehçeyi başka bir lehçeye uyarlamak” (Akalin vd., 2009: 61) olarak; “çeviri, çevirmen, çeviri yapmak, çevirmek” kelimeleri ise “bir dilden başka bir dile tercüme etmek” şeklinde tanımlanmıştır (Akalin vd., 2009: 419).

Bu tanımlara uygun olarak çeşitli edebî ve bilimsel yayınlarda, diller arasında yapılan dönüştürmeler için “çeviri”, dönüştüren kimse için “çevirmen, çeviren”; aktarma eserler için ise “aktaran ve aktarıcı” terimlerinin kullanıldığı görülmektedir. Buna bakarak lehçeler arası ve lehçe içi dönüştürme faaliyetleri için kullanım boyutunda “aktarma” teriminin benimsendiği söylenebilir. Ancak az da olsa “aktarma, aktaran” yerine “çeviri, çevirmen” terimleri de kullanılmaktadır (Yılmaz, 2004; Eker, 1989).

Aktarma teriminin yerleşmesinde, konuyla ilgili yapılan çalışmalardaki ortak algının da payı vardır. Örneğin, Mehman Musaoğlu çeviriyi, yabancı dillerden Türkçeye, Türkçeden yabancı dillere herhangi sözlü veya yazılı bir metnin dönüştürülmesiyle sınırlandırır. Ona göre Türk yazı dillerine ait yazılı metinlerin dönüştürülmesi çeviri değil, aktarmadır (2003: 1, 2). Musaoğlu’nun bu değerlendirmeleri “lehçeler arası aktarma” olarak nitelendirilebilir. Özellikle 1990’lı yılların başında SSCB’nin dağılması ve Türk Cumhuriyetlerinin bağımsızlıklarını kazanmasıyla lehçeler arası aktarma faaliyetleri hızlanmış ve aktarma teriminin içeriği de bu yönde şekillenmiştir (Ercilasun, 1997a: 92-93). Ancak yakın dönemde aynı lehçe içinde, geçmişte ya da günümüzde yazılmış bazı metinleri hedef okur kümelerine göre yeniden düzenlemek de terim kapsamında değerlendirilmiştir. Kısaca “lehçe içi aktarma” olarak belirtilen bu durum, Türkoloji’de daha yeni gelişmektedir. Örneğin, Mustafa Uğurlu’ya göre lehçe içi aktarma, geçmişte ya da günümüzde yazılmış bir eserin dilini asıl biçiminden hedef okur kümesinin biçimine “aktarmak” başka bir deyişle dönüştürmektir (2007b: 2).

Özetle aktarma, bir dilin içinde üretilmiş metinleri yine aynı dilin içinde yeniden kodlama, dönüştürme faaliyetidir. Bu faaliyet, kaynak metin / lehçe ya da anlaşma birimindeki bir metnin diliyle hedef lehçe ya da anlaşma biriminin dili arasındaki zaman farklılığına göre ikiye ayrılır:

1. Art zamanlı aktarma,
2. Eş zamanlı aktarma.

Art zamanlı aktarma, özellikle tarihî metinlerin aktarımında görülür. Aralarında uzunca bir zaman farkının bulunduğu metinlerin aktarımı “art zamanlı” aktarmadır. Eş zamanlı aktarma ise aynı dönemde üretilmiş metinlerin¹² genel okur kümelerinin anlaması için yeniden kodlanmasıdır. Burada da amaç, art zamanlı aktarmalarda olduğu gibi genel okuyucunun anlayamadığı metni anlaşılır kılmaktır. Ancak bunun art zamanlı aktarmalardan farkı, dilin ek ve söz dizimi yapısının fazlaca değişikliğe uğramaması nedeniyle dönüştürülen dil unsurlarının kelime ve kelime gruplarıyla sınırlı olmasıdır.

Aktarma, dönüştürülecek dil dizgesinin niteliğine göre de ikiye ayrılır:

1. Lehçeler arası aktarma,
2. Lehçe içi aktarma.

Lehçeler arası aktarma, çağdaş Türk lehçeleri arasında yapılan art zamanlı ve eş zamanlı dil dönüştürmeleridir. Örneğin, Özbek Türkçesinden Türkiye Türkçesine, Türkiye Türkçesinden Kazak Türkçesine yapılan dönüştürmeler birer lehçeler arası aktarmadır (Ercilasun, 1994: 43 - 45; Gedikli, 1994: 59).

Lehçeler arasındaki farklılıklarda kavmî unsurlar önem taşır. Ayrıca zaman, coğrafya ve ait olduğu toplumun geçirdiği sosyal değişimler de bu farklılıkları derinleştirir (Türkay, 1994: 57) Örneğin, Kazak Türkçesi Kıpçak, Gagavuz Türkçesi de Oğuz grubu lehçelerdendir. Bu iki lehçe, farklı temel lehçelere dayandıkları için dil bakımından birbirine uzaktır. Oysa Kazak ve Kırgız Türkçelerinin her ikisi de Kıpçak kökenli lehçeler olması nedeniyle birbirine yakınlık gösterir. İşte bu şekilde, aynı temel lehçeye dayanan çağdaş lehçeler birbirine yakınken farklı kaynaktan gelişen lehçeler ise uzaktır. Bu durum aktarmalarda, faaliyeti zorlaştıran ya da kolaylaştıran temel unsurlardan biridir. Birbirine yakın lehçeler arasında yapılan aktarmalarda önemli bir zorluk bulunmazken uzak lehçeler arasındaki aktarmalarda büyük zorluklar vardır. Başka bir deyişle birbirine uzak lehçeler arasındaki aktarmalar, daha fazla sorun taşırken, yakın lehçeler arasındaki aktarmalarda çok fazla sorun görülmez. Aktarma sorunlarının altında lehçelerin temel kelime hazinelerinin farklı olması, dilin ek, söz dizimi ve deyim düzeylerindeki kısmi farklılaşmalar vardır. Örneğin, *-mİş* eki Türkiye Türkçesinin tarihî dönemlerinden bu yana aynı işlevde kullanılırken *-sA gerek* yapısı Eski Türkiye Türkçesinde gelecek zamanı da karşılamakta (Gülsevin, 2007: 103), ancak Türkiye Türkçesinde “gereklilik ve ihtimal” anlamlarında kullanılmaktadır. Bu yönüyle *-mİş* eki Eski Türkiye Türkçesi ve Türkiye Türkçesi

¹² Bunlar daha çok, teknik terimlerle yazılmış mesleki bildiri, prospektüs, kullanma kılavuzu türünden metinlerdir ve teknik terimlerle oluşturulduğu için genel okuyucunun bunları anlayabilmesi çoğu zaman mümkün değildir.

arasında tam eşdeğer, *-sA gerek* yapısı ise tam yalancı eşdeğerdir.¹³ Benzer bir örnek olarak *-Ip / -Up* zarf-fiil eki Eski Türkiye Türkçesinde *-ArAk*, *-IncA* ve *-ken* zarf-fiil eklerinin de işlevini karşılamaktadır. Bu nedenle ek, iki dönem dili arasında “kısmî yalancı eşdeğer”dir. Kısmi ve tam yalancı eşdeğerlilik, kelimelerde de bulunmaktadır. Örneğin, “çal-” fiili Eski Türkiye Türkçesinde “vur-” fiilinin anlamındadır. Ancak, Türkiye Türkçesinde bu anlamda kullanılmaz.¹⁴ Bu nedenle fiil, iki dönem dili arasında tam yalancı eşdeğerdir. Yine “ton” [don] kelimesi Eski Türkiye Türkçesinde “elbise”, Türkiye Türkçesinde “iç giysi” anlamındadır. Dolayısıyla kelimenin anlamında daralma meydana gelmiştir. Bu durum, kısmi yalancı eşdeğerliliğe karşılık gelir. Kısacası lehçeler arası ve lehçe içi aktarmalarda ek ve kelime düzeyinde karşılaşılan yalancı eşdeğerlilik sorunu, bir kısım eklerin işlev kaybına uğramasından, kelimelerde ise bazı kelimelerin anlam daralması, genişlemesi ya da tam tersi bir anlama geçmesinden kaynaklanmaktadır. Eklerdeki işlev, kelimelerde ise anlam değişiklikleri kısmi ya da tam yalancı eşdeğerliliğe neden olmaktadır (Uğurlu, 2006: 18; 2007b: 6 - 8).

Aktarmalarda söz dizimi farklılıkları da önemli bir sorun oluşturmaktadır. Örneğin, Eski Türkiye Türkçesinde Farsçanın etkisiyle yaygın kullanımı bulunan “ki’li birleşik cümle” yapısı, aktarmaları söz dizimi bakımından zorlaştırmaktadır. Farklı eklerle ve kelimelerle kalıplaşmış yapılar, bazı kelime ve eklerin kullanımdan düşmesi, Arapça ve Farsçadan alınmış çeşitli edatların zaman içinde ortadan kalkması, söz diziminde önemli değişiklikler meydana getirmiştir. Bu değişiklikler dikkate alınmadan ve kaynak metnin söz dizimi korunarak yapılan aktarımlarda, hedef lehçe ya da anlaşma birimiyle uyuşmayan birtakım cümle yapıları ortaya çıkmaktadır.

Söz dizimi sorunlarının içinde “istem” hataları da önemli bir yer tutmaktadır. Türk dilinde, bitimli veya bitimsiz fiil tabanları, gereklilik derecesine göre anlam yönünden birtakım boşluklar açar. Bu boşlukların sayısı ve niteliği fiilden fiile değişiklik gösterir. Fiilin anlamı bu boşlukların doldurulmasıyla tamamlanır. Bu boşluklara “tamlayıcı” adı verilmektedir ve bunlar esasen cümlenin unsurlarıdır. Örneğin, etken bir fiilin birinci tamlayıcısı özne, ikinci tamlayıcısı da nesnedir. Aynı zamanda tamlayıcılar, olmadıklarında fiilin anlamının eksik kaldığı “zorunlu tamlayıcılar” ve olduklarında anlamın biraz daha belirginleştiği “seçimlik tamlayıcılar” olmak üzere ikiye ayrılır.¹⁵ Bu tamlayıcılar, fiile onun istediği bir hâl ekini alarak bağlanırlar (Uğurlu,

¹³ Lehçeler arası aktarmalarda, ek ve kelime düzeyindeki eşdeğerlilik için bk.; Uğurlu, 2000; 2002; 2004; Karadoğan, 2004; Denizler, 2007.

¹⁴ Burada kastedilen yazı dilidir. Fiil, ağızlarda bu anlamıyla kullanılabilir.

¹⁵ Tahir Kahraman tamlayıcıları, “fiilin ihtiyaç duyduğu tamlayıcılar”, “fiilin ikinci derecede istediği tamlayıcılar” ve “fiilin kabul edebildiği tamlayıcılar” olmak üzere üçe ayırmıştır (1996: V). Buna göre “fiilin ihtiyaç duyduğu tamlayıcılar” ile “fiilin ikinci derecede istediği tamlayıcılar” bir bakıma “zorunlu tamlayıcılar”, “fiilin kabul edebildiği tamlayıcılar” da “seçimlik tamlayıcılar” olarak kabul edilebilir.

2000: 74; 2001: 201-202). Fiillerin istemlerinde zaman içinde birtakım farklar meydana gelebilir. Örneğin, Eski Türkiye Türkçesindeki “vurmak” anlamındaki “ur-” fiilinin istemi belirtme hâl ekli tamlayıcı yani belirli nesneyken Türkiye Türkçesinde yönelme hâl ekli tamlayıcı yani yer tamlayıcısıdır.¹⁶ Bununla ilgili örnekler çoğaltılabilir. İstem değişikliklerine dikkat etmeden aslını koruma ya da uyarlamalar¹⁷ yapıldığında hedef lehçe ya da anlaşma birimiyle uyuşmayan birtakım kullanımlar ortaya çıkar. Bu durum, kaynak metnin derin yapısının doğru aktarımını engeller.

Tekrar gruplarının aktarımında da bazı özellikler vardır. Anlamı pekiştirme amacı taşıyan tekrar gruplarının bir kısmı lehçeler arasında ya da aynı lehçenin farklı dönemlerinde farklı farklı ses örgüsüyle ve kelimelerle kurulabilmektedir. Zaman içinde meydana gelen bu değişimler aktarımda dikkate alınmadığında, hedef lehçe ya da anlaşma biriminde bulunmayan, kaynak metne özgü kullanımlar ortaya çıkmaktadır. Bu nedenle aslını koruma ya da uyarlama yapmamak, tekrar grubunun Türkiye Türkçesindeki karşılığını bulup kullanmak önemlidir.

Aktarmalarda deyimler de başlı başına bir sorun oluşturmaktadır. Zaman içinde deyimlerin anlamlarında genellikle değişiklik olmazken deyim oluşturulan ek ve kelimelerde, deyim söz diziminde birtakım farklılıklar oluşabilir. İçinde kullanımdan düşmüş kelimeler bulunan deyimler de aktarıcı tarafından çoğu zaman anlamlandırılmamaktadır. Kaynak lehçe / metindeki deyimlerin tam karşılıklarını aramak yerine deyim anlaşılmasını yeterli görerek aslını koruma ya da uyarlamalar yapmak, hedef lehçe ya da anlaşma birimine yabancı, yani orada bulunmayan birtakım “yapma” deyimlerin oluşmasına neden olmaktadır. Kaynak metindeki deyim hiç anlaşılabilmesi durumunda ise aktarıcılar tarafından deyim çoğunlukla aktarıma dâhil edilmemekte ya da yanlış bir deyim seçilmektedir. Bu durumun önlenmesi için kaynak metindeki her deyim cümlede derin yapısında bir işlevi olduğunu göz önünde bulundurmamak ve deyim sözlüklerine başvurmak gerekmektedir.

Özetle gerek lehçeler arası gerek lehçe içi bütün aktarımlar, en az çeviri kadar önemlidir. Hatta aktarma bazı yönleriyle çeviriden daha karmaşık yönlere sahiptir. Çeviriye gösterilen titizlik, aktarmaya gösterilmediğinde hataya düşmek kaçınılmazdır. Bu nedenle lehçeler arası ya da lehçe içi, art zamanlı veya eş zamanlı bütün aktarımların kendine has

¹⁶ Türkiye Türkçesinde “vur-” fiilinin eylemin gerçekleştirilme şekline göre iki tür istemi vardır. “Bir kılıç, sopa vb. nesneye vurmak” eyleminin istemi yönelme hâl ekli tamlayıcıdır. Ancak “vurmak” eylemi ateşli silahla yapıldığında fiilin istemi belirtme hâl ekli tamlayıcı yani belirli nesne olur. Teknolojinin gelişip ateşli silahların icat edilmesiyle fiilin isteminde değişiklik meydana gelmiştir.

¹⁷ Aktarmalarda görülen hata tipleriyle ilgili “aslını koruma”, “aslını uyarlama” vb. sınıflandırmalarda, Uğurlu, 2000; 2002; 2004; 2006; 2007a; 2007b; Karadoğan, 2004; Denizer, 2007 yayınlarından yararlanılmıştır.

özelliklerini tespit etmek ve bu esaslara uygun olarak ve bilimsel yöntemlerle aktarma yapmak gerekmektedir.

2. Deyim Kavramı

Türk dilinde deyim (İng. *locution, idiom, formula, expression*; Alm; *ausdruck, redensart*; Rus. *frazeologizm, obraznoye, vırajeniye*; Fr. *locution*) terimi için önceleri “darbimesel, ıstılah ve ta’bir” kelimeleri kullanılmıştır. Özellikle Tanzimat’tan Cumhuriyet Dönemi’ne kadar kullanılan “ta’bir” terimi, hikmetli sözlerin genelini kapsar (Eyüboğlu, 1973: V). Özellikle Cumhuriyet Dönemi’nden sonra 1935 yılında yayımlanan *Osmanlıcadan Türkçeye Cep Kılavuzu* adlı eserde, “ta’bir” yerine “deyim” terimi kullanılmış ve bu kullanım günümüze kadar ulaşmıştır.

Deyimlere ilişkin çalışmalarda birçok benzer ve farklı tanımlar bulunmaktadır. Bunların benzer yönleri şunlardır:

1. Deyim içindeki kelimelerin “çoğunun” gerçek anlamından farklı olması (Akalın *vd.*, 2009: 517; Vardar *vd.*, 2002: 71; Korkmaz, 2003: 66; Topaloğlu, 1989: 55; Aksoy, 1984a: 49; Püsküllüoğlu, 2006: 7).

2. Deyimlerin kalıplaşmış yapılar olmaları (Vardar *vd.*, 2002: 71; Akalın *vd.*, 2009: 517; Topaloğlu, 1989: 55).

3. Çekici anlatıma sahip olmaları (Topaloğlu, 1989: 55; Aksoy, 1984a: 49; Korkmaz, 2003: 66; Püsküllüoğlu, 2006: 7).

Deyim tanımlarında birbirinden farklı birtakım yönler de bulunmaktadır. Bunlar şunlardır:

1. Tek kelimedenden de oluşabilmeleri (Aksan, 2000: 35; Korkmaz, 2003: 66).

2. Yan anlama sahip olmaları (Aksan, 2000: 35).

Bu tespitlere göre deyim, çoğunlukla gerçek anlamının dışında kullanılan kelimelerden oluşacak, ancak bunlar kalıplaşmış olacaktır. Diğer yönden deyim “çekici” bir anlatım özelliğine sahip olması da gerekmektedir. Buradaki “çekici” ifadesiyle “ilgi çekicilik” kastedilmektedir.

Ayrıca tanımlarda öne çıkan hususlardan biri de onların en az “iki” kelimedenden oluşmalarıdır. Ancak az da olsa bazı tanımlarda “tek” kelimenin de deyim olabileceği belirtilmiştir. Örneğin, Aksan’a göre “sudan, akşamcı, gözde, gedikli, kaşarlanmış” türünden kelimeler deyimdir (2000: 37). Aksoy ise bu tür kelimeleri önce deyim olarak nitelendirmiş,

ancak sonra bu görüşünü değiştirerek bunların sadece mecazi anlatımlar olduğunu belirtmiştir (1984b: 4 - 6).

Konuya ilişkin Vecihe Hatiboğlu'nun aşağıdaki saptamaları genel kabul görmüştür:

“Deyimler en az iki, en çok yedi sekiz kelime ile kurulur. Çok uzun deyimler çok defa deyimlikten çıkmış, bozulmuştur. Bir tek kelime ise deyim olamaz. Eğer bir kelimenin anlamı gerçek anlamından kaymışsa, o kelime mecaz anlamında kullanılıyor veya kelimenin anlamı çoğaltılıyor demektir. Çünkü bir kelimenin pek çok gerçek veya mecaz anlamı olabilir. Deyimde ise bir tek kelimenin anlamı dışında kullanılması aranmaz, en az iki kelimenin birlikte kullanılmalarından doğan ortak anlam, gerçek anlam dışında hatta mantık dışındadır. Yoksa bir tek kelimenin mantık dışında kullanılması, çekici bir özellik yaratmaz, belki de anlamın kaybolmasına sebep olur ve tek kelime olduğu için de mantık dışına kayma söz konusu olmaz.” (1964: 222).

Bütün bu tanımlar incelendiğinde deyimle ilişkin saptamalarda biçim ve anlam olmak üzere iki temel yaklaşımın esas alındığı görülür. Buna göre deyimler biçim yönünden “cümle şeklinde olanlar” ve “cümle şeklinde olmayanlar” olmak üzere ikiye ayrılır. Cümle şeklinde olmayan, kelime grubu niteliğindeki deyimler tam anlamıyla donmuştur. Bu tür deyimlere “yalın ayak”, “başı kabak” vb. deyimler örnek gösterilebilir. Cümle şeklindeki deyimlerde ise kelimeler genellikle gerçek anlamlarındadır. Bu tür deyimlere de “buyurun cenaze namazına”, “aklıma turp sıkayım” vb. deyimler örnek teşkil eder. Bu iki grup deyimden başka biçimce ele alınan ve bazı araştırmacılarca cümle şeklinde olmayan deyimler içinde değerlendirilen “sonu masterla biten deyimler” de bulunmaktadır. Bunlar her tür çekime girebilmektedir. Bunlara örnek ise “göze batmak” ve “havanda su dövme” deyimleri verilebilir (Hatiboğlu, 1964: 223; Yüceol Özezen, 2001: 872).

Deyimlerde anlamı pekiştirmek için tekrarlara da başvurulabilir. Bunlar ya iki ayrı kökten gelen ve birbirine çok benzeyen, bu açıdan tekrarı gereksiz gibi görünen ancak gerekli olan kelimelerle ya da aynı kelimenin yinelenmesiyle oluşturulur. Bu tür deyimler isim çekimine girer. Örneğin, “ev bark, konu komşu, çoluk çocuk” vb. deyimler “evini barkını, çoluğunu çocuğunu” şeklinde de kullanılabilir (Hatiboğlu, 1964: 226).

Deyimlerde hatırd tutma ve anlatımı güçlendirme amacına yönelik olarak kâfiye, seci, soru - cevap üslubu ve karşılıklı konuşma gibi biçimler görülür. Bunların bazıları eksik cümle şeklindedir, bazılarıysa veciz bir hikâyedir (Özön, 1945: XXVIII; Aksoy, 1952: 156, 157; Hatiboğlu, 1964: 228). Bu tür hikâyemsi deyimler, eğitim imkânlarının olmadığı ya da eğitim

kurumlarının henüz oluşmadığı çağlarda şifahi kültürü oluştururlar ve nesilden nesile bu şekilde aktarırlar.

Deyimler, edebiyat ve halk bilimi açısından olduğu kadar dilbilim bakımından da önemli sözlerdir. Bu öğeler, dilin içyapısını, anlam özelliklerini, kullanımdan düşmüş kelimelerin etimolojik takibini kolaylaştırır. Deyimlere bakılarak dillerin kendine özgü yanları ortaya çıkarılabilir. Bu durum, milletlerin gerçekleri dile getirmedeki anlayış ve anlatış biçimini gösterir (Aksan 2008: 91).

3. Deyimlerin Çevirisi

Deyimler dilde, anlamı güçlendirme ve onu çarpıcı bir şekilde ifade etme görevi görür. İnsanın doğayla mücadelesinin her toplumda ortaklıklar gösterdiği gerçeğinden hareketle onların çoğu diller arasında ortaklıklar gösterir. Ancak bu ortaklıklar deyimi oluşturan ek, kelime ve dizimde değil, anlamdadır. Ancak bir kültüre ve dile özgü algılamaları yansıtan deyimler de bulunmaktadır.

Deyimler çeviride üzerinde dikkatle durulması gereken dil birlikleridir. Bunlara bakılarak üç eğilimden söz edilebilir:

Bunların ilki, anlamları, kelime ve kelime gruplarından çıkarılamayan deyimlerdir. Örneğin, İngilizce “kick the bucket = nalları dikmek, ölmek” deyimi kelimelere bakılarak anlaşılabilir (Köksal, 2008: 46). Bu tür deyimleri “kelimesi kelimesine” çevirmek ortaya bambaşka anlamlar çıkarabilir. Yapılması gereken iş, deyimden hedef dildeki karşılığını bulup kullanmaktır.

İkincisi, ana dili bağlamında doğal dil kullanımudur. Deyim, benzetme ve mecazlı ifadeler, gelenekselleşmiş anlama sahiptir. Örneğin, “kulak kesilmek” deyimi ana dili Türkçe olanlar tarafından hemen anlaşılır. Bunun yanı sıra bazı deyimler, çeşitli şekillerde çeşitli cümlelerin içine girebilmektedir. Bu durumda deyimden anlatım ile mecazi anlatım arasındaki farklar bulanıklaşabilmektedir. Örneğin, İngilizce “The poor little child was all skin and bone = Zavallı çocuk bir deri bir kemikti.” cümlesindeki “İng. *all skin and bone*” ifadesinin geleneksel anlamı bunun bir deyim olarak algılanmasını sağlar. Çevirmen bu anlamı bilmiyorsa ifadeyi mecazlı olarak başka başka şekillerde de yorumlayabilir (Köksal, 2008: 46, 47).

Üçüncüsü, bir dilin kendine özgü kelime hazinesine sahip olmasıdır. Milletlerin yaşam biçimlerindeki ortaklıklar, deyimlerin derin yapılarında ortaklıklar oluşmasına neden olmuştur. Ancak bu ortaklıklar diller arasında yüzey yapıda farklı farklı biçimsel unsurlarla ifade edilebilmektedir. Bunda milletlerin gerçekliği algılayış ve onun dildeki ifadesinin farklı olması etkilidir. Örneğin, İngilizce “out of the frying pan into the fire” deyimi kelimesi kelimesine

Türkçeye “tavadan ateşe atlamak” şeklinde çevrilir. Oysa bu çeviri Türkçede derin yapıdaki anlamı ifade etmemektedir. Bunun yerine derin yapıdaki anlamı tam karşılayan “yağmurdan kaçarken doluya tutulmak” deyimini kullanılmalıdır (Köksal, 2008: 46).

Özetle çeviride deyimler önemli bir zorluk oluşturmaktadır. Bu zorluk, milletlerin benzer yaşam tecrübelerini farklı dil unsurlarıyla ifade etmelerinden kaynaklanmaktadır. Genelde çeviride eğilim, deyimini hedef dildeki karşılığını bulmaktır (Yazıcı, 2007: 78). Ancak, bir kültürün düşünme biçimini, algılama şeklini göstermeyi amaçlayan çalışmalarda “kelimesi kelimesine” çeviri yöntemi de kullanılmaktadır. Örneğin, İngilizce “to upset the apple cart” deyimini normalde “elma arabasını devirmek” şeklinde “kelimesi kelimesine” çevrilmez. Deyimin Türkçedeki tam karşılığı, “bir çuval inciri berbat etmek”tir. Ancak dil felsefesiyle ilgili ve kültür algılamalarını konu alan çalışmalarda düşünme biçimlerinin ortaya konması için açıklama mahiyetinde bu tür çeviriler de yapılabilir (Yazıcı, 2007: 79).

3. Deyimlerin Aktarımı

Deyimler kalıplaşmış dil birlikleridir. Bu kalıplaşma olayı, yazı dilinde kullanımdan düşen bazı kelimelerin deyimlere tutunarak yaşamasını sağlar. Örneğin, “bet beniz, ev bark, çoluk çocuk”¹⁸ deyimlerinde sırasıyla “bet”, “bark” ve “çoluk” kelimelerinin müstakil kullanımları Türkiye Türkçesi yazı dilinde bulunmaz (Şen, 2008: 255). Dolayısıyla yazı dilinde ölmüş kelimeler, deyimler içinde yaşayabilmektedir. Bu durum özellikle aktarmalarda bir anlama ve anlaşılma sorununa yol açmakta ve hataya düşülmesine neden olmaktadır.

Çeviri ve aktarmalarda deyimlerin bire bir karşılıkları olabildiği gibi bazen de hiçbir karşılıkları bulunmayabilir. Bu durum, eşdeğerlilik bulma konusunda sıkıntı oluşturmaktadır. Deyimlerin, özellikle lehçelerde ve ağızlarda birçok farklı şekillerinin bulunması bire bir karşılıklar bulmayı ya da deyimini yazı dilindeki şeklini tespit etmeyi zorlaştırmaktadır.

Birçok deyim dilin tarihî dönemlerinden beri çeşitli değişimler geçirmiştir. Bu deyimler, çoğunlukla deyimini oluşturan kelimelerde, eklerde ve bunların ses örgüsünde meydana gelmiştir. Buna bağlı olarak aktarıcılar çoğunlukla kaynak metindeki bir deyimini hedef anlaşma biriminde de aynı ya da benzer ses yapısıyla kullanıldığını düşünmekte ve aktarım sırasında aslını koruma ya da uyarlamalar yapmaktadırlar. Bunun sonucunda ortaya ne kaynak metinde ne de hedef anlaşma biriminde olan bir bakıma aktarıcılar tarafından oluşturulmuş deyimler çıkmaktadır.

¹⁸ Bunlar aynı zamanda ikilemedir. İkilemelerden bir kısmı kalıplaşarak farklı anlamlar kazandığı için deyimleşmiştir (Hatiboğlu 1981: 15)

Kaynak metindeki bir deyimın hedef anlaşma birimindeki karşılığını doğru tespit etmek için sezgilere dayalı olarak koruma ya da uyarlamalar yapmak yerine, aktarma yapılan yazı dilinin dil verilerini ve deyimlerini içeren sözlüklere başvurmak gerekmektedir.

İncelenen metinlerde aslını koruma, aslını uyarlama, yanlış deyim seçimi, hedef anlaşma biriminde olmayan deyim kullanımı türünden aktarma hatalarına rastlanmıştır.¹⁹ Bütün bu hataların temelinde de birçok hata tipinde olduğu gibi kaynak metni koruma endişesi ve kaynak metindeki bir deyimın hedef anlaşma birimindeki karşılığının doğru tespit edilememesi vardır.

3.1. Aslını Koruma

Kaynak metindeki bir kelimenin hedef anlaşma birimine ses bakımından korunarak aktarılmasıyla oluşur. Bir lehçedeki deyimın ağızlarda ve değişik lehçelerde farklı kelime ve eklerle kalıplaşmış birçok şekli vardır. Dolayısıyla kaynak metinde karşılaşılan her deyimı, anlamının anlaşılmasını yeterli görerek korumak bu tür hatalara yol açmaktadır. Ayrıca aktarmayı yapan kişinin hangi ağız çevresinde yetiştiği, yazı dilinden ne derece etkilendiği, eğitim durumu vb. hususlar dil kullanımını doğrudan belirlediği için bunlar aktarma açısından da önem taşır. Örneğin, tarihî metinde geçen bir deyimın ağızdaki benzer şeklini hatırlayan bir aktarıcı, bunun yazı dilinde de aynı şekilde kullanıldığını düşünecek ve aslını koruma yapacaktır. Oysa aktarmalarda kaynak metindeki deyimın aktarma yapılan yazı dilindeki şekli esas alınmalıdır. Aşağıdaki aktarma örneklerine bu gözle bakılabilir:

Ḳaraman oğlu İbrāhīm Beg, bu haberi işidicek endāmına lerze düşdi, tudağı depserdi, beñzi bozardı, serāsime olup bî-hüş oldı, gendüden vardı (F: 88).

> Karaman oğlu İbrahim Bey bu haberi işitince boyu bosu titremeye başladı, dudağı kurudu, benzi bozardı, sersem olup aklı başından gitti (F: 89).

: Karaman oğlu İbrahim Bey bu haberi işitince vücudu titremeye başladı, ağız dili kurudu, benzi attı, sersemleşip aklı başından gitti.

/.../ ba' zısmı dahı iplere dizdiler, Haleb'e göndürdiler ve Mısır'a göndürdiler. (T: 495)

> Bazısını iplere dizdiler, Halep'e ve Mısır'a gönderdiler. (T: 265)

: Bazılarını da ipe çektiler, [bazılarını] Halep ve Mısır'a gönderdiler.

' Abdü's-selām' ını kanı kuruyup dem nefesi tutıldı (B: 80).

¹⁹ Bu bölümde ele alınacak hata tipleri, Uğurlu, 2000; 2002; 2004; 2006; 2007a; 2007b; Karadoğan, 2004; Denizler, 2007 yayınları incelenerek oluşturulmuştur. Özellikle Karadoğan 2004'te lehçeler arası aktarma sorunlarıyla ilgili, Türkmen ve Türkiye Türkçesi arasında yapılan aktarmalarda deyim düzeyindeki hatalar ele alınmış ve sınıflandırılmıştır.

> Abdüselam'ın kanı kuruyup nefesi tutuldu (BD: 78).

: Abdüselam'ın kanı dondu, sesi soluğu kesildi.

‘Atuş’un kellesi kızdı /.../ (D: 175).

> Atuş'un kellesi kızdı /.../ (DD: 182).

: Atuş'un kafası bozuldu.

Mihaloğlu'nun kulları dahı Taceddinoglu'na kılıç üşürdiler, pare pare itdiler (T: 375).

> Mihaloğlu'nun askerleri de Taceddinoğlu'na kılıç üşürüp parçaladılar (T: 147).

: Mihaloğlu'nun askerleri de Taceddinoğlu'nu kılıçtan geçirip parçaladılar.

Bir bölük kâfir yol isterlerdi kim Melik'e buluşalardı (D: 130).

> Bir bölük kâfir, Melik ile buluşmak için yol isterdi (DD: 127).

: Kâfirlerin bir kısmı Melik'e ulaşabilmek için yol arıyordu.

Yukarıdaki örneklerde “benzi bozarmak”, “iplere dizmek”, “kanı kurumak”, “nefesi tutulmak”, “kellesi kızmak”, “kılıç üşürmek” ve “yol istemek” deyimleri Türkiye Türkçesinde bu şekillerde kullanılmaz. Deyimlerin tam karşılıkları sırasıyla “benzi atmak” (Aksoy, 1988: 635), “ipe çekmek” (Aksoy, 1988: 881), “kanı donmak” (Püsküllüoğlu, 2006: 517), “sesi soluğu kesilmek” (Püsküllüoğlu, 2006: 693), “kafası bozulmak” (Aksoy, 1988: 897), “kılıçtan geçirmek” (Aksoy, 1988: 927), “yol aramak” (Aksoy, 1988: 1121). Ayrıca bunlardan “kanı kurumak” deyimini Türkiye Türkçesinde “bıkmak” (Püsküllüoğlu, 2006: 517) ve “acıma duygusu yok” (Aksoy, 1988: 905) anlamlarında kullanılabilir. Ancak kaynak metinde deyim “kanı donmak” anlamındadır. Deyimin hangi anlamda kullanıldığı, kaynak metnin bağlamına bakarak anlaşılabilir.

Bu aktarım örneklerinde yapılan aslını korumalar, anlam sorunundan çok üslup bozukluğu meydana getirmiştir.

3.2. Aslını Uyarlama

Kaynak metindeki bir deyimden hedef lehçe ya da anlaşma birimindeki karşılığı düşünülmeden ses bakımından uyarlanmasıyla meydana gelir. Deyimler lehçeler arasında ya da bir lehçenin tarihî dönemleri arasında ek, kelime ve söz dizimi farklılıkları gösterebilir. Başka bir deyişle aynı anlam, farklı biçimlere girebilir ya da tamamen farklı kelimelerle ifade edilebilir. Yapılması gereken iş, kaynak metindeki deyimden aktarılan lehçenin yazı dilindeki şeklini tespit etmektir.

İncelenen metinlerde Türkiye Türkçesinde kaynak metindeki şekliyle bulunmayan deyimlerin sesçe uyarlanmasıyla oluşan hatalı aktarımlara rastlanmıştır. Hedef anlaşma biriminin imkânları gözetildiğinde bu tür deyimlerin karşılığı kolayca tespit edilebilir:

“Ey Melik! Sen yerinde tır, ben ķuluñ varayım, begleri bulayım ve hem Malātya’nuñ altını üstüne döndereyim.” (B: 170).

> “Ya Melik! Sen yerinde otur. Ben kulun gideyim, beyleri bulayım. Ayrıca Malatya’nın altını üstüne döndüreyim.” dedi (BD: 183).

: “Ey Melik! Sen yerinde dur. Ben senin hizmetkârın [olarak] gideyim beyleri bulayım. Ayrıca Malatya’nın altını üstüne getireyim.” dedi.

Kaynak metindeki “altını üstüne döndermek” deyiminin Türkiye Türkçesindeki karşılığı “altını üstüne getirmek”tir (Aksoy, 1988: 569). Cümledeki “dönder-” fiili uyarlanarak aktarılmıştır.

Cem dahı Sultān Bāyezīd Han’uñ salābetine dōyemedi, başını alup kaçdı (T: 466).

> Cem de Sultan Bayezid’in gücüne dayanamadı, başını alıp kaçtı (T: 236).

: Cem de Sultan Bayezid Han’ın gücüne dayanamadı, başını alıp gitti.

Bu örnekte Eski Türkiye Türkçesindeki “başını alup kaçmak” deyimini Türkiye Türkçesine aslını uyarlama yapılarak aktarılmıştır. Deyim bugün “başını alıp gitmek” şeklinde kullanılmaktadır (Aksoy, 1988: 623). Dolayısıyla zaman içinde deyimın fiilinde değişim olmuştur.

Mihāyil ol arada biñ kadar kâfiri pusuya koyup kendü ‘askeriyle ribāṭ altına ķonar (D: 117).

> Mihayil orada bin kadar kâfiri pusuya koyup kendisi askerleriyle ribatın altına yerleşir (DD: 110).

: Mihâyil orada bin kadar askeri pusuya yatırır [ve] kendisi [de] askerleriyle birlikte mabetin altına yerleşir.

Eski Türkiye Türkçesindeki “pusuya koymak” deyimini bugün, “pusuya yatmak” şeklindedir (Püsküllüoğlu, 2006: 669). Dolayısıyla deyimın aktarımında bugünkü şekil kullanılmalıdır. Ancak burada aslını uyarlama yapılmıştır.

Artuḥı onlara eñ vermedi (D: 112).

> Artuhî onlara eñ vermedi (DD: 103).

: Artuhı onlara fırsat vermedi.

Şâmseb kaçıldı. Gözi kana döndü (B: 77).

> Şemaseb kötü söyledi, gözü kana döndü (BD: 75).

: Şâmseb sinirlendi, gözünü kan bürüdü.

Bu örneklerde de “el vermemek” ve “gözi kana dönmek” deyimleri, Türkiye Türkçesinin ses yapısına uyarlanarak aktarılmıştır. Ancak aktarımda uyarlama yapmak yerine deyim tam karşılığını kullanmak gerekmektedir.

Andan Kaytūr dağı halifenin gönderdiği tonları Emir -i ‘Ömer’e ve Seyyid-i Battal-ı Ğāzi’ye teslim eyledi ve bāki ğāzilere dağı hāllu hālince hil’ atler tağsım eyledi (B: 123).

> Sonra Kaytur halifenin gönderdiği elbiseleri emir Ömer’e ve Seyyid Battal Gazi’ye teslim etti. Diğer gazilere de hālli hālince hilatler dağıttılar (BD: 130).

: Sonra Kaytur da halifenin gönderdiği elbiseleri Emir Ömer ve Seyyid Battal Gazi’ye teslim etti. Kaftanları da kalan gazilere karınca kararınca dağıttılar.

Kaynak metindeki “hālli hālince” deyiminde aslını uyarlama yapılmıştır. Deyim bugün “karınca kararınca” şeklinde kullanılmaktadır (Aksoy, 1988: 912).

Kāfirler ğulūv kıldılar, at iriğdürüp Nađtor’ı ters yüzün ğirü alıp kaçdılar (D: 77).

> Kâfirler saldırdılar, at yetiştirip Nastor’u ters yüzüne ğeri alıp kaçtılar (DD: 61).

: Kâfirler saldırdılar, at yetiştirip Nastor’u alıp ğerisin ğeri kaçtılar.

Kaynak metindeki “ters yüzün ğirü” deyimini bugün kullanımdan düşmüş bunun yerini “ğerisin ğeri” almıştır (Aksoy, 1988: 794). Ancak deyim her iki şekli de anlaşılır durumdadır. Anlaşılır olduğu için de ses uyarlamasıyla yetinilmiştir. Ancak ek ve kelimelerde olduğu gibi deyimlerde de eşdeğerlilik bulunur. Buna göre aktarımda deyimlerin hedef anlaşma birimindeki tam karşılıkları seçilmelidir.

Niçe yirleri yıkup yakup tārāca virdiler (F: 248).

> /.../ pek çok yeri yıkup yakup yağmaladılar (F: 249).

: Pek çok yeri yakup yıktılar, yağmaladılar.

Yukarıdaki deyimde “yık-” ve “yak-” fiillerinin dizimi değişmiştir. Yani Eski Türkiye Türkçesinde “yıkup yakmak” şeklinde kullanılan deyim bugün artık “yakup yıkmak” biçimindedir (Püsküllüoğlu, 2006: 791).

Cān u gönül birle dürişdiler, bir sâ‘ at içinde yidi biñ Gürce çerisin yire dökdiler (D: 167).

> Can u gönülden mücadele ettiler, bir saat içinde yedi bin Gürcü askerini yere döktüler (DD: 172).

: Canıgönülden mücadele ettiler (~ savaştılar), bir saat içinde yedi bin Gürcü askerini yere serdiler.

Ol gice Ayaşofya’nuñ kubbesi yıkılır, yire geçer; henüz yiri bellüdür, temâşâ idenler görürler (F: 116).

> O gece Ayasofya’nın kubbesi yıkılır, yere geçer; şimdi bile yeri bellidir, bakanlar görürler (F: 117).

: O gece Ayasofya’nın kubbesi yıkılır, yerle bir olur; şimdi bile yeri bellidir, [dikkatle] bakanlar görürler.

Yukarıdaki örneklerde kullanılan deyimler “yer” kelimesiyle yapılmıştır. Birinci örnekte “yere dökmek” ifadesi metnin bağlamına göre deyimdir, ancak Türkiye Türkçesinde bu şekilde kullanılmaz. Kaynak metnin bağlamına Türkiye Türkçesindeki “yere sermek” (Aksoy, 1988: 1115) deyimini uygun düşmektedir. İkinci örnekteki “yere geçmek” deyimini ise aynı şekilde Türkiye Türkçesinde kullanılır, ancak “çok utanmak” anlamındadır (Püsküllüoğlu, 2006: 806). Dolayısıyla anlam olarak bu bağlama uymaz. Çünkü metinde “Ayasofya’nın kubbесinin yıkılması” deyimle pekiştirilmiştir. Aktarımda deyimmin tam karşılığı olan “yerle bir olmak” deyimini tercih edilmelidir.

Nā-gāh bir zamānda Yankū bin Mādiyān’uñ yolu temâşālığa uğrar (F: 110).

> Bir zaman sonra Yanku bin Mādiyān’ın yolu Temâşālık’a uğrar /.../ (F: 111).

: Bir müddet sonra Yankū oğlu Mādiyān’ın yolu Temâşālık’a düşer.

Kaynak metindeki “yolu uğramak” deyimini uyarlanarak aktarılmıştır. Deyim bugün, Türkiye Türkçesinde “yolu düşmek” şeklinde kullanılmaktadır (Aksoy, 1988: 1123). Deyimi oluşturan “yol” kelimesi, fiile bütün iyelik eklerini alarak bağlanabilir. Aynı şekilde fiil de bütün zaman ve kip eklerini alabilmektedir (Karabörk, 2006: 363). Ayrıca deyimde dikkati çeken diğer bir özellik de iki kelime arasına başka bir kelimenin girmesidir. Bu durum, kalıplaşmanın ileri derecelere ulaşmadığını gösterir.

Sinbat'a eyitti: "Ey hürmetsiz! Niçün herifden yüz döndirdiñ?" deyüp yüzine tükürdi (B: 99).

> Sinbat'a: "Ey saygısız! Niçin bu adamdan yüz döndürdün?" deyip yüzüne tükürdü (BD: 100).

: Sinbat'a, "Ey saygısız! [Bu] adama neden yüz çevirdin?" deyip [onun] yüzüne tükürdü.

Abdü'l-vehhâb dest-i haţtı aldı, yüzünü yere urdı, sakladı (B: 71).

> Abdülvehhâb, mektubu aldı, yüzünü yere vurdu, sakladı (BD: 67).

: Abdülvehhâp mektubu aldı, önünde eğildi, sakladı.

Yukarıdaki örneklerde "yüz" kelimesiyle oluşan deyimler görülmektedir. İlk örnekteki "yüz döndürmek" deyiminin karşılığı "yüz çevirmek"tir (Aksoy, 1988: 1132). İkinci örnekte ise üç kelimededen oluşan bir deyim vardır, ancak Türkiye Türkçesinde bunun uyarlama biçimi olan "yüzünü yere vurmak" bulunmaz. Kaynak metnin bağlamından da anlaşıldığı gibi aktarımın "saygı bildiren bir deyim"le kurulması gerekmektedir. Bunun için de "önünde eğilmek" deyimini kullanılmalıdır.

3.3. Yanlış Deyim Seçimi

Bu tip hatalar, kaynak metindeki bir deyimden eşdeğeri olmayan bir deyimle aktarılmasıyla meydana gelir. Hedef anlaşma biriminde aynı anlamda deyim / deyimler olmasına rağmen farklı anlamlara gelen ya da kaynak metindeki anlamı tam olarak yansıtmayan deyim kullanımları bu tür hatalara neden olmaktadır. Bu hatalardan kaçınmak için hedef anlaşma biriminin deyim imkânları iyi bilinmelidir.

"Bu taraftan biz hareket idelim. 'Osmānoğlın ara yirden götürelim (T: 432).

> Bu taraftan biz hareket edelim. Osmanoğlu'nu araya alıp sıkıştırarak işini bitirelim (T: 203).

: Bu taraftan, biz hareket edelim. Osmanlı [ordusunu] ortadan kaldıralım.

Örnekte, Türkiye Türkçesinde "orta" kelimesiyle karşılanan "ara yir" ifadesinin tam karşılığı doğru tespit edilememiştir. Ayrıca Eski Türkiye Türkçesinde "götür-" fiili tam yalancı eşdeğer kelimedir ve Türkiye Türkçesinde "kaldır-" fiiliyle karşılanır. Dolayısıyla "ara yir" ile "götür-" fiilinin karşılıkları düşünüldüğünde aktarım için en uygun deyim "ortadan kaldırmak" olduğu görülür (Aksoy, 1988: 988).

Andan Melik buyurdu, şehire od urdılar (D: 143).

> Sonra Melik buyurdu, şehre ateş attılar (DD: 142).

: Sonra Melik'in emriyle şehri ateşe verdiler.

Bu örnekte kaynak metindeki “od urmak” deyiimi, “ateş atmak” ifadesiyle aktarılmıştır. Türkiye Türkçesinde “ateş atmak” şeklinde bir deyim yoktur. Eski Türkiye Türkçesinde sıkça kullanılan “od urmak” deyiminin bugünkü karşılığı “ateşe vermek”tir (Aksoy, 1988: 590).

Seyyid önünde yüz yire urdılar, ağladılar (B: 120).

> Seyyid önünde secdeye kapandılar, ağladılar (BD: 126).

: Seyyid'in önünde yerlere kadar eğildiler, ağladılar.

Bu örnekte de kaynak metindeki “yüz yire urmak” deyiimi “secdeye kapanmak” ile aktarılmıştır. Kaynak metinde “birine secde edilmesi” değil “saygı gösterilmesi” anlatılmaktadır. Bu yüzden aktarımda bunu ifade eden “yerlere kadar eğilmek” (Püsküllüoğlu, 2006: 809) deyiimi tercih edilmelidir.

3.4. Hedef Anlaşma Biriminde Olmayan Deyim Kullanımı

Bu tip hatalar, kaynak metindeki bir deyimnin hedef lehçe ya da anlaşma biriminde olmayan bir deyimle aktarılması sonucu oluşur. Aktarıcılar bazen, kaynak metindeki bir deyiimi, sözlüklere başvurmadan ve ifadenin anlaşılır olmasının da verdiği bir yönelimle hedef lehçe ya da anlaşma biriminde kullanıldığını varsayarak serbest bir aktarıma gidebilmektedirler. Ancak aktarmalarda, dilin bütün düzeyleri için geçerli olan “eşdeğerlilik” ilişkisini gözetmek gerekmektedir. Aktarılan deyim her ne kadar “genel okur kümesi” tarafından anlaşılrsa da karşılıklar belirlenirken hedef lehçe ya da anlaşma biriminin dil imkânları içinde kalınmalıdır.

Buyurdu, ormanda buşuya tırdılar (D: 116).

> Buyurdu, ormanda pusuya girdiler (DD: 109).

: Buyurdu, ormanda pusuya yattılar.

Ol dem Gülendām yerinden tırup Seyyid'in katına geldi ve 'aşk odı cānına kār eyledi (B: 160).

> O zaman Gülendām yerinden kalkıp Seyyid'in yanına geldi ve aşk ateşi canına kar etti (BD: 170).

: O zaman Gülendām yerinden kalkıp Seyyid'in yanına geldi. Aşk ateşi içine işledi.

Görmez misiniz, benim Muhammediler elinden cigerim hün oldu (B: 165).

> Görmüyor musunuz? Benim Muhammedilerin elinden cigerim kan oldu (BD: 176).

: Görmüyor musunuz? Müslümanların elinden cigerim yandı.

Çün bu haber halıfeye dağı irişdi, be-gāyet şād oldu ve Hāzret-i Resülden Seyyid'e şifā irmiş ve kayserin yüz biñ 'askerin kırmış deyü halıfe 'azım şādliklar eyledi ve 'ukbe mel'unuñ dem nefesi bağlandı (B: 190).

> Bu haber halıfeye de ulaştı, çok sevindi. Hazret-i Resul'den Seyyid'e şifa gelmiş ve kayserin yüz bin askerini kırmış diye duyunca halife çok mutlu oldu. Ukbe melunun o anda nefesi bağlandı (BD: 206).

: Bu haber ulaşınca halife çok sevindi. Hazret-i Resul'den Seyyid'e şifa gelmiş ve kayserin yüz bin askerini öldürmüş diye çok mutlu oldu. Ukbe melununun sesi soluğu kesildi.

Şöyle kim getürmede yeyni, pahāda ağır nesneleri aldılar (B: 103).

> Şöyle ki götürmede hafif, pahada ağır nesneleri aldılar (BD: 105).

: Şöyle: Yükte hafif, pahada ağır şeyleri aldılar.

Melik ardından irüp tiğ-ile kâfiri şöyle çaldı kim başı havā yüzine perrān oldu (D: 133).

> Melik arkasından yetişip kılıç ile kâfire öyle vurdu ki başı gökyüzüne uçtu (D: 130).

: Melik, kâfirin arkasından yetişip öyle bir kılıç vurdu ki [kâfirin] başı havaya uçtu.

Küffār ve müşrükîn, havfdan kanlar kaşandılar /.../ (F: 76).

> Kâfirler ve müşrikler (Allah'a ortak koşanlar) korkularından kan işediler (F: 77).

: Kâfirler ve müşriklerin, korkudan ödləri koptu.

At kızıl kana garık olup Malātya yolın tutup revāne oldu (B: 74).

> At, kızıl kana boğulmuş bir biçimde Malatya yolunu tutup yürüdü (BD: 71).

: At, al kanlara boyanmış bir şekilde Malatya yolunu tutup gitti.

İstanbul tekürinden el-hāsıl-i kelām ne dirse didi, hünkārı rāzı eyledi kim İstanbul içinde hünkārūñ kādısı otura ve bir mahalle mescidi ola ve yılda on iki biñ filori hünkāra vire (T: 340).

> Sözü'n kısası İstanbul tekfurundan ne ettiyse etti padişahı anlaşılmaya razı etti. Buna göre padişahın İstanbul içinde kadısı oturacak, bir mahalle mescidi olacak, yılda da sultana on iki bin filori haraç verecekti (T: 111).

: Sözü'nün kısası İstanbul tekfuru ne yapıp yapıp padişahı razı etti. [Buna göre] İstanbul içinde padişahın [bir] kadısı oturacak, bir mahalle mescidi olacak ve padişaha yılda on iki bin altın para verilecek.

Hakk'ı'nın 'avn u ināyeti-y-ile kâfirleri sıyup kırdılar. Kapusın yapdurdılar hisârü'nü (T: 320).

> Allah'ın yardımıyla kâfirleri bozup kırdılar ve hisarın kapısını kapattırdılar (T: 92).

: Tanrı'nın yardımıyla kâfirleri kırıp geçirdiler. Kalenin kapısını kapattırdılar.

Hâliyâ çün kim bu şofî yürüyüşde dahı, sultân-ı 'âlem yolında çok gâziler, sūret, yire kodılar, şehid oldılar (F: 496).

> Bu son hücumda da âlem sultanı yolunda pek çok gazi, yüzlerini yere koyup şehit oldular (F: 497).

: Bu son hücumda da [pek] çok gazi, dünya padişahının yolunda toprağa düştü, şehit oldu.

Yukarıdaki kaynak metin cümlelerinde geçen “busuya turmak”, “cânına kâr eylemek”, “cânlarına od düşürmek”, “cevlân göstermek”, “ciğeri hûn olmak”, “dem nefesi bağlanmak”, “el bir idmek”, “getürmede yeyni pahada ağır”, “havâ yüzine perrân olmak”, “kanlar kaşanmak”, “kızıl kana ğark olmak”, “ne derse demek”, “yüz göstermek”, “ortalarında korku düşmek”, “sıyup kırmak”, “sûret yire komak” deyimleri bugün Türkiye Türkçesinde bulunmamaktadır; ancak bunların tam karşılıkları vardır. Aktarımda birtakım koruma, uyarılma ya da değiştirmeler yapmak çoğu zaman metnin anlaşılabilirliğine zarar vermese de üslubunu bozmaktadır. Bu tür hatalar, bozuk söz dizimli ve yapıları cümleler meydana getirmektedir.

3.5. Deyimi Deyimle Aktarmama

Kaynak metindeki bir deyimden gerekli olmasına ve tam karşılığının hedef anlaşma biriminde bulunmasına rağmen aktarımda dikkate alınmaması sonucu meydana gelir. Deyimler, dilde düşünce ve tasarıları en kısa ve en özlü şekilde ifade etmeye yarar. Bu nedenle özellikle sözlü kültür değerlerinin ağır bastığı eski toplumlarda, kültürü yeni nesillere ulaştırma işlevi de üstlenir. Dolayısıyla bir milletin ürettiği kültür değerleri, deyimlerinden anlaşılabilir. Başka bir deyişle deyimler, bir milletin en önemli kültür varlığıdır. Ayrıca deyimler cümlede olumlu – olumsuz türden birçok ayrıntıyı da içermektedir. Cümledeki ruh hâli, başka bir deyişle heyecan düzeyi ve niteliği de yine deyimlerle ifadesini bulur. Bu nedenle aktarımda her deyim dikkate alınmalı, hedef anlaşma biriminde olmayan deyimlerde ise “anlam aktarımı” yapılmalıdır.

Dem nefesi bağlandı, ağızdan burnundan kan revân oldu, atından yıkıldı (B: 90).

> Bir an nefes alamaz duruma geldi, ağızdan burnundan kan akmaya başladı, atından yıkıldı. (BD: 88)

: Sesi soluğu kesildi, ağızdan burnundan kan aktı, atından düştü.

Yukarıdaki örnekte “dem nefesi bağlanmak” deyimini aktarımda dikkate alınmamıştır. Deyimler çoğu zaman mecazlı anlatımlar oldukları için anlatıma çekicilik, özlülük katarlar. Deyimin dikkate alınmaması, kaynak metindeki bu özelliklerin aktarıma yansıtılmamasına yol açar. Aktarım örneğinde, kaynak metnin anlamı hedef anlaşma birimine yansıtılmış, ancak pekiştirme ve betimleme gibi yan anlam değerleri kaybolmuştur.

Ve bu İshâk Beg Uzun Hasan etegin tutdı, ilçî göndürdi, hayli māl bile göndürdi (T: 443).

> İshak Bey ise Uzun Hasan’a sığındı, hayli malla elçi gönderdi (T: 213).

: Bu İshak Bey, Uzun Hasan’ın eteğine yapıştı, [ona] birçok mal ile birlikte elçi gönderdi.

Eski Türkiye Türkçesinde “etegin tutmak” biçimindeki deyim bugün Türkiye Türkçesinde “eteğine yapışmak” şeklinde kullanılmaktadır (Püsküllüoğlu, 2006: 341). Ancak örnekte, deyimın karşılığı yerine anlamı aktarılmıştır. Bu da kaynak metindeki mecazlı söyleyişi ortadan kaldırmıştır.

Hâtırı olan gelsün, İstanbul’da evler, bağlar ve bahçeler milklige virdüm, gelüp tutsun (T: 415).

> /.../ “İsteyen gelip alsın. İstanbul’da evler, bağlar ve bahçeleri mülk olarak veriyorum. Dileyen gelip alsın.” (T: 187).

: İstanbul’da evleri, bağları ve bahçeleri mülk [olarak] veriyorum, gönlü olan gelip alsın.

Esasen bir birleşik fiil olan “hâtırı olmak” deyimini bugün, “hâtır” kelimesinin kullanımının daralması sonucu “gönlü olmak” biçimine dönüşmüştür (Aksoy, 1988: 801). Aktarımda deyim dikkate alınmamıştır.

Seyyid Battal-ı Gâzi hazretlerinin kademinde baş kodı (B: 93).

> Seyyid Battal Gazi’nin yanında başını koydu (BD: 92).

: Seyyid Battal Gazi’nin ayaklarına kapandı.

Eski Türkiye Türkçesinde “kademine baş komak” deyiimi bugün Türkiye Türkçesinde bu şekilde kullanılmamaktadır. Deyim bugün “ayağına” kapanmak” biçimindedir (Aksoy, 1988: 596). Dolayısıyla aktarımda bu deyim tercih edilmelidir. Oysa yukarıdaki örnekte, deyim kelime aktarımına gidilmiş, bu da kaynak metindeki anlamdan önemli ölçüde uzaklaşılmasına neden olmuştur. Örnekte bir kişinin gelip Battal Gazi’nin ayaklarına kapanması anlatılmaktadır. Ancak aktarımdan, kişinin Battal Gazi’nin yanına gelerek başını bir yere koyduğu anlaşılmaktadır.

Andan Seyyid h azret ol g animet m alı ve dört yüz kiŐiyi dağı alup “Kandasın Malatya!” deyüp y r diler ve gemiler deniz kenarında h zır idi, bin p rev ne oldılar (B: 135).

> Bütün iŐler bittikten sonra Seyyid Battal ganimet mallarını ve dört yüz kiŐiyi alıp “Neredesin Malatya?” dedi. Yürüdüler, gemiler deniz kenarında hazır idi. Binip yola  ktılar (BD: 142).

: Sonra Seyyid Hazretleri o ganimet mallarını ve dört yüz kiŐiyi de alıp “Ver elini Malatya!” dedi. Yürüdüler. Gemiler deniz kenarında hazır [bekliyordu]. Binip hareket ettiler.

Türkiye Türkçesinde “ver elini falan yer” biçimindeki deyim (Aksoy, 1988: 1096), Eski Türkiye Türkçesinde “kandasın falan yer” Őeklinindedir. Bunda Türkiye Türkçesindeki “nerede, nereye” anlamında kullanılan “kanda” kelimesinin kullanımdan düşmesi de etkili olmuştur. Deyimin sonuna, söyleyen kiŐiyeye göre bir yer ismi getirilir. Dolayısıyla o yer ismi kalıplaŐmamıŐtır ve kiŐiyeye göre deŐiŐir. Ancak aktarımda ifadenin bir deyim olduğu göz önünde bulundurulmamıŐ ve “kanda” kelimesinin anlam aktarımıyla yetinilmiştir. Aktarım sonucunda ortaya çıkan “neredesin Malatya” ifadesi ise kaynak metindeki bağlamla hiçbir Şekilde uyuoŐmamaktadır.

İsl m ‘askeri Ő h-ı ‘ lem n bu l tfını göricek c n u gönülden yolına baş oynamağı minnet dutdılar (F: 180).

> İsl m askeri,  lem padişahının bu l tfunu görünce, can u gönülden yoluna baş feda etmeyi minnet borcu gördüler (F: 181).

: İsl m askeri dünya padişahının bu l tfunu görünce, canıgönülden uğruna can vermeyi minnet [borcu olarak] gördüler.

Bugün Türkiye Türkçesinde “yoluna baş feda etmek” Şeklinde bir deyim bulunmamaktadır. Deyim Eski Türkiye Türkçesinde “yolına baş oynamak”, Türkiye Türkçesinde “uğruna can vermek” (Aksoy, 1988: 818) biçimindedir. Aktarımda deyim

öncelikle tam karşılığı aranmalıdır. Tam karşılığın bulunmadığı durumlarda anlam aktarımına gidilmelidir.

4. Sonuç

Çeviri faaliyetlerinde önemli bir yer turan “dil içi çeviri”, Türkoloji’de genel olarak “aktarma” terimiyle karşılanmaktadır. Başka bir deyişle gerek bir dilin lehçeleri arasında gerekse bir lehçenin içinde yapılan art zamanlı ve eş zamanlı dil dönüştürmeleri “aktarma” olarak kabul edilmektedir. Buna göre lehçeler arasında yapılan dönüştürmelere “lehçeler arası aktarma”, bir dilin herhangi bir lehçesinin içinde art zamanlı ve eş zamanlı olarak gerçekleştirilen dönüştürmelere de “lehçe içi aktarma” adı verilmektedir. Bütün bunlardan ayrı olarak diller arasında yapılan dil dönüştürmeleri de “çeviri” olarak adlandırılmaktadır.

Aktarma faaliyetlerinde ya da aktarmanın kuramsal metotlarının oluşturulmasında çeviri ve çeviri biliminin bulgularından yararlanılabilir. Çünkü Batı literatüründe çeviri bilim üzerine yapılan çalışmalar oldukça eskiye dayanmaktadır. Dolayısıyla bu birikimden Türkoloji içinde önemli bir yer tutan “aktarma” meselelerinde de yararlanılabilir.

Art zamanlı ve eş zamanlı aktarma çalışmalarında aktarılacak lehçenin ya da anlaşma biriminin esas alınması, aktarmanın hangi okur kümesi için yapılacağı, aktarmanın başarısını etkileyecek hususlar olarak değerlendirilebilir. Örneğin, Eski Türkiye Türkçesi döneminde yazılmış *Dânişmendnâme*, ana sınıfı, ilköğretim, ortaöğretim ve yükseköğretim öğrencilerine farklı farklı dil dizgeleriyle ve kelime kadrosuyla aktarılacak ve bu da o metinden yararlanma düzeyini, başka bir deyişle aktarma amacını olumlu yönde etkileyecektir. Aynı şekilde bir metnin, kadınlar, kırsal kesimdekiler ya da çeşitli meslek gruplarına yönelik art zamanlı ya da eş zamanlı aktarımı da farklı olacaktır. Burada önemli olan kaynak metnin dil ve kültür yapısını “yüksek sadakat”le aktarmak ya da çevirmek değil, ondan yararlanacak kitlenin özelliklerini ve dil yetilerini göz önünde bulundurarak metnin işlevselliğini artırmaktır.

Eski Türkiye Türkçesi döneminde yazılmış *Dânişmendnâme*, *Battalnâme*, *Fetihnâme* ve *Tevârih-i Âl-i Osman* adlı eserlerin aktarımlarına bakıldığında, dilbilimsel çözümleme anlayışının ağır bastığı görülür. Kaynak metindeki ek, kelime, söz dizimi ve deyim gibi dil unsurlarında mümkün olduğu kadar kaynak metnin aslına sadık kalınmıştır. Kaynak metni koruma endişesi, aktarma faaliyetinde temel bir hareket noktası oluşturmuştur. Bu durum, aradan geçen zamanın dilin iç ve dış yapısında meydana getirdiği değişimden dolayı önemli bir sorun oluşturmaktadır. Kaynak metne sadık kalma eğilimiyle ve aktarma sırasında sözlük, ansiklopedi, indeks gibi ikincil kaynaklara başvurmadan, sezgisel yönelimlerle yapılan aktarmalarda kastedilen anlam, hedef anlaşma birimine tam olarak yansıtılamamakta, çoğu

zaman hedef anlaşma biriminde bulunmayan çeşitli dil yapıları ortaya çıkmaktadır. Böylelikle aktarma metni, kaynak metnin etkisinde kalmakta, çeviri bilimcilerin ifade ettiği gibi “çeviri kokusu” kavramı bu metinler için de geçerli olabilmektedir. Bunu engellemenin yollarından birisi, aktarımda önce hedef okur kümesini tespit etmektir. Bu tespit, aktarımda hangi ek ve yapıların kullanılacağına, kelime seçimine, sıralı, birleşik, bağlı cümlelerin hangilerine yer verileceğine ilişkin kararlara olumlu biçimde yansiyacaktır.

Lehçeler arası ve lehçe içi aktarmaların diller arası çeviriden farklı yönleri vardır. Her tür aktarmada aradan geçen zamanın uzunluğuna ve kısalığına, girilen medeniyet dairelerinin dildeki etkilerine, kültür çeşitlenmelerine, coğrafi farklılıklara göre gerçekleşen kısmi dil değişimleri dikkate alınmalıdır. Bu değişimler sonucunda kısmi ya da tam olarak ek, kelime, söz dizimi ve deyim düzeylerinde çeşitlenmeler olacaktır. Örneğin, “süngü” kelimesi, ses örgüsünü koruduğu hâlde anlam yapısında önemli bir değişim geçirmiştir. Kelime Eski Türkiye Türkçesinde “mızrak”, Türkiye Türkçesinde “tüfeğin ucuna takılan bıçak” (Akalın vd., 2009: 1828) anlamındadır. Yani kelimenin anlamında tam bir değişim gerçekleşmiştir. Yine Eski Türkiye Türkçesindeki –*sa gerek* yapısı gelecek zamanı da karşılarken (Gülsevin, 2007: 103) Türkiye Türkçesinde yapının böyle bir işlevi kalmamıştır. Bu yönden ek, tam yalancı eşdeğerdir. Ek, kelime, söz dizimi ve deyim düzeyindeki bu kısmi ya da tam farklılaşmalar aktarma faaliyetinin önünde önemli bir engel oluşturmaktadır. Diller arası çeviride bu türden bir zorlukla çoğu zaman karşılaşılmaz. Çünkü çeviride dil içi kısmi ya da tam değişiklikler değil, dillerin birbirinden tamamen farklı olması söz konusudur. Burada kaynak dildeki ek, kelime ve söz dizimine hedef dil ve kültürün dil kuralları ve imkânlarını düşünerek “eşdeğerlilik” ilişkisine göre uygun karşılıklar bulmak önem arz eder.

Aktarmalarda kaynak metindeki deyimler için de hedef kültür / lehçe / anlaşma birimi merkezli bir bakış açısı geliştirilebilir. Bu noktada, çoğu zaman özel bir zorluk oluşturan husus, deyimlerin lehçelere ve ağızlara göre değişen birbirinden farklı şekillerinin bulunmasıdır. Yani bir deyim yazı dilindeki şekliyle ağızlardaki şeklinin farklı olması, aktarma sırasında uygun karşılıklar bulmayı zorlaştırmaktadır. Bu, özellikle lehçe içi aktarmalarda deyim düzeyinde karşılaşılan önemli engellerden birisidir. Bu zorluğun aşılmasında aktarıncının da etkisi vardır. Aktarıncının, yetiştiği ağız bölgesinden getirdiği deyim yapıları, eğitim düzeyi, üslubu, yazı diline hâkimiyeti aktarma sırasında yazı diline has karşılıklar bulmayı kolaylaştırır ya da zorlaştırır. Ancak her hâlükârda yazı dilinin deyim varlığını içeren sözlüklere başvurmak, yerinde bir aktarma tutumu olacaktır.

Deyimlerin bölgelere, lehçelere ve ağızlara göre değişen ve birbirinden çok az farklarla ayrılan çeşitli şekillerinin yazı dilinde de bulunduğunu varsaymak ve buna göre aktarma

yapmak, deyim düzeyinde birtakım hatalara yol açmaktadır. Söz gelimi, deyimlerin çeşitli şekillerinin yazı dilinde de olduğu yanlışlığı “aslına koruma” türünden hatalar meydana getirmektedir. Öte yandan deyim içindeki ek, kelime ve yapıları hedef lehçe ya da anlaşma birimine göre sesçe uyarlamak da “aslına uyarlama” hatalarını doğurmaktadır. Bu iki tür hatanın da temelinde kaynak metni koruma endişesi ve sezgisel olarak bunların yazı dilinde de bulunduğu yanlışlığı vardır.

İncelenen metinlerde deyim düzeyinde karşılaşılan diğer bir hata tipi de “yanlış deyim seçimi”dir. Bu tür hatalar daha çok, mecazi yönden kuvvetli ve kullanımdan düşmüş kelimelerden oluşan deyimlerin aktarımında yoğunlaşmaktadır. Aktarıcı tarafından tam olarak anlaşılamayan deyim, kaynak metnin bağlamına göre sezgisel olarak aktarılacaktır. Bu durum, kaynak metindeki anlamı ifade etmeyen, yani hedef anlaşma biriminden doğru seçilmemiş deyim kullanımına neden olmaktadır. Bu hatalardan kaçınabilmek için kaynak metindeki deyim anlamı doğru çözümlenmeli ve hedef anlaşma biriminde aynı anlama gelen deyim kullanılmalıdır.

Karşılaşılan diğer bir hata tipi de “hedef anlaşma biriminde olmayan deyim kullanımı”dır. Bu tür hataların da temelinde kaynak metindeki deyim doğru anlaşılabilmesi vardır. Bunlar daha çok kaynak metin cümlesindeki deyim bazı kelimelerini, hedef anlaşma birimindeki şekliyle değiştirmekten kaynaklanmaktadır. Yani hedef anlaşma biriminde kullanımdan düşen bazı kelimeler, aktarıcı tarafından okurun anlayamayacağı endişesiyle değiştirilir. Bu durum ortaya ne kaynak metinde ne de hedef anlaşma biriminde olan, bir bakıma aktarıcı tarafından üretilmiş yapılar çıkmasına neden olur. Bu hatalardan kaçınmak için kaynak metindeki deyim ses ve anlam olarak uyarlamak, bir bakıma hedef lehçe ya da anlaşma biriminin dil kurallarına göre “tamir etmek” yerine onun tam karşılığını araştırmak, bulmak ve kullanmak gerekmektedir. Bulunan karşılık, tamamen farklı kelime ve yapılardan oluşabilir. Burada esas alınması gereken, deyim anlamının doğru aktarılmasıdır.

Diğer bir hata tipi de “deyimi deyimle aktarmama”dır. Bu tür hatalar daha çok kaynak metindeki deyim, aktarıcı tarafından anlaşılabilmesi ve bunun sonucunda “kolaycılığa” kaçılarak aktarıma dâhil edilmemesi sonucu oluşur. Deyimin aktarılmamasıyla kaynak metin cümlesi derin yapı olarak zarar görmese de yan ve mecaz anlam değerleri, ilgi çekicilik gibi anlamı pekiştirme unsurları, aktarıma yansıtılamaz. Kaynak metindeki her dil unsuru, deyim dikkate alınmalı ve bunların cümledeki derin yapısına kattığı anlam değerleri iyi belirlenmelidir.

Kısacası deyimlerin aktarımında, kaynak metni koruma endişesi, aktarımın yeterince önemsenmemesi ve kaynak metindeki dil unsurlarının hedef anlaşma biriminde de bulunduğu ilişkin ön kabuller çeşitli hatalara yol açmaktadır. Ayrıca deyimler, insanoğlunun günlük

yaşantısından, pratiklerinden ortaya çıkmıştır ve bu pratiklerin büyük bir çoğunluğu bugün de geçerlidir. Bazı deyimler, şekil değiştirse ya da kullanımdan düşse de bugüne kadar gelmeyi başarmıştır. Bugüne hitap etmeyen, başka bir deyişle bugünkü dilde karşılığı bulunmayan deyimlerde anlam aktarımına gitmek, bunu yaparken de hedef anlaşma biriminin dil imkânlarını gözetmek yerinde bir aktarma tutumu olacaktır.

5. Kaynaklar

AKALIN, Ş. vd., (2005). *Yazım Kılavuzu*. (24. Baskı). Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

_____. (2009). *Türkçe Sözlük*. (10. Baskı). Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

AKAR, A. (2010). Lehçe Oluşma Şartları ve Evreleri Bakımından Eski Türkiye Türkçesi. *Türklük Bilimi Araştırmaları*, 28, 15 – 29.

AKSAN, D. (2000). *Her Yönüyle Dil – Ana Çizgileriyle Dilbilim*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

_____. (2008). *Türkçenin Gücü*. Ankara: Bilgi Yayınevi.

AKSOY, Ö. A. (1952). Atasözleri ve Deyimler Hakkında II. 15(2), 154 – 161.

_____. (1984a). *Atasözleri Sözlüğü*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

_____. (1984b). Tek Sözcüklü Deyim Var mı?. *Çağdaş Eleştiri*, 4 – 6.

_____. (1988). *Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü 2*, Ankara: İnkılâp Kitabevi.

BANGUOĞLU, T. (2000). *Türkçenin Grameri*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

BERK, Ö. (2005). *Çeviribilim Terimcesi*. İstanbul: Multilingual Yabancı Dil Yayınları.

ÇAĞATAY, S. Ş. (1944). Eski Osmanlıca Üzerinde Bazı Notlar. *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih - Coğrafya Fakültesi Dergisi*, 2(2), 297 – 312.

_____. (1947). Eski Osmanlıcada Fiil Müştakları, *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi*, 2(2), 353 – 368.

DEMİR, N. (2004). *Dânişmend-nâme*. Ankara: Akçağ Yayınları.

_____. (Hazırlayan), (2006a). *Dânişmend Gazi Destanı*. Ankara: Hece Yayınları.

_____. ve ERDEM, M. D. (Hazırlayanlar), (2006b). *Battal-nâme (Eski Türkiye Türkçesi)*. Ankara: Hece Yayınları.

_____. (2006c). Türk kültüründe Destan ve Battal Gazi Destanı, *Turkish Studies -*

Türkoloji Araştırmaları Dergisi, 1(1), 106 – 159.

DENİZER, F. U. (2007). Tarihî Metinleri Aktarma Problemleri – Dede Korkut Oğuznâmeleri ve Türkiye Türkçesine Yapılmış Aktarmaları Üzerine Kelime Düzeyinde Bir İnceleme-. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Muğla: Muğla Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

EKER, S. (1989). Kazakça Bir Hikâye – Songı Tâsil, Metin – Çeviri – Dizin. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara: Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

ERCİLASUN, A. B. (2007). *Başlangıçtan Yirminci Yüzyıla Türk Dili Tarihi*, Ankara: Akçağ Yayınları.

_____. (1997a), Lehçeler Arası Aktarma, *Türk Dünyası Üzerine İncelemeler*. Ankara: Akçağ Yayınları, 91 – 100.

_____. (1997b). Türk Lehçelerinin Anlaşılmasında Dikkat Edilecek Noktalar, *Türk Dünyası Üzerine İncelemeler*. Ankara: Akçağ Yayınları, 179 – 207.

_____. (1994). Lehçelerden Türkiye Türkçesine Aktarma, *II. Türk Dünyası Yazarlar Kurultayı 8 – 9 – 10 Aralık 1994*. Türkiye İlim ve Edebiyat Eseri Sahipleri Meslek Birliği, Ankara, 41 – 45.

EYÜBOĞLU, K. (1973). *Şiirde ve Halk Dilinde Atasözleri ve Deyimler 1 – 2*, İstanbul.

GEDİKLİ, Y. (1994). Türk Lehçelerinden Metin Aktarma Yolları ve Metin Aktarmanın İlke ve Meseleleri, *II. Türk Dünyası Yazarlar Kurultayı 8 – 9 – 10 Aralık 1994*. Türkiye İlim ve Edebiyat Eseri Sahipleri Meslek Birliği, Ankara, 58 – 69.

GÜLSEVİN, G. vd. (2004). *Eski Anadolu Türkçesi*. Ankara: Gazi Kitabevi.

HATİPOĞLU, V. (1964). Kelime Grupları ve Kuralları. *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı Belleten* [1963], 203 – 244.

_____. (1981). *Türk Dilinde İkileme*, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

JACOBSON, R. ([1959] 1987). On Linguistic Aspects of Translation. *Language in Literature*, 428 – 435.

KAHRAMAN, T. (1996). *Çağdaş Türkiye Türkçesinde Fiillerin Durum Eklî Tamlayıcıları*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

KARABÖRK, K. (2006). ‘Yol’ Kelimesiyle Yapılan Anlamca Kaynaşmış ve Deyimleşmiş Birleşik Fiiller. *Türk Dili Dil ve Edebiyat Dergisi*, 562(91), 357 –

363.

KARADOĞAN, A. (2004). Türk Lehçeleri Arasında Aktarma Sorunları, Türkmen Türkçesi – Türkiye Türkçesi Üzerine Bir İnceleme. Yayınlanmamış Doktora Tezi, Kırıkkale: Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

KORKMAZ, Z. (1977). Eski Anadolu Türkçesi Üzerindeki Çalışmaların Bugünkü Durumu ve Karşılaştığı Sorunlar. *Türkoloji Dergisi*, 13 – 23.

_____. (1989). Eski Anadolu Türkçesindeki -van / -ven, -vuz / -vüz Kişi ve Bildirme Eklerinin Anadolu Ağzlarındaki Kalıntıları. *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı Belleten 1964*, 43 – 65.

_____. (1995a). Anadolu'da Türkçenin Yazı Dili Oluşu ve İlk Öncüleri. *Türk Dili Üzerine Araştırmalar I*, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

_____. (1995b). Kaşgarlı Mahmud ve Oğuz Türkçesi. *Türk Dili Üzerine Araştırmalar I*, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

_____. (1995c). Batı Anadolu Ağzlarında Yazı Dilinden Ayrılan İsim Çekimi Ekleri ve Fonologie - Morphologie Bağlantısı, *Türk Dili Üzerine Araştırmalar II*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 222 – 231.

_____. (1995d). Türk Dilinde -ça Eki ve Bu Ekle Yapılan İsim Teşkilleri Üzerine Bir Deneme, *Türk Dili Üzerine Araştırmalar I*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 12 – 84.

_____. (1995e). Eski Anadolu Türkçesinde Aslı Ünlü (Vokal) Uzunlukları, *Türk Dili Üzerine Araştırmalar I*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 443 – 458.

_____. (1995f). Anadolu Yazı Dilinin Tarihi Gelişmesinde Beylikler Devri Türkçesinin Yeri, *Türk Dili Üzerine Araştırmalar I*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 419 – 423.

_____. (1995g). Anadolu'da Türkçenin Yazı Dili Oluşu ve İlk Öncüleri, *Türk Dili Üzerine Araştırmalar I*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 429 – 434.

_____. (1995ğ). Eski Türkçedeki Oğuzca Belirtiler, *Türk Dili Üzerine Araştırmalar I*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 205 – 216.

_____. (1995h). Yunus Emre ve Anadolu Türkçesinin Kuruluşundaki Yeri, *Türk Dili Üzerine Araştırmalar I*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 360 – 364.

_____. (1995ı). XI. – XIII. Yüzyıllar Arasında Oğuzca, *Türk Dili Üzerine*

- Araştırmalar I.* Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 268 – 273.
- _____. (1995i). Selçuklular Çağı Türkçesinin Genel Yapısı, *Türk Dili Üzerine Araştırmalar I.* Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 274 – 286.
- _____. (1995j). Anadolu Beylikleri Devrinde Türk Dili ve Karamanoğlu Mehmet Bey, *Türk Dili Üzerine Araştırmalar I.* Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 424 – 428.
- _____. (2003). *Grammer Terimleri Sözlüğü.* Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- _____. (2004). Eski Anadolu Türkçesinin Türk Dili Tarihindeki Yeri. *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı Belleten*, 99 – 106.
- KÖKSAL, D. (2008). *Çeviri Eğitimi – Kuram ve Uygulama.* Ankara: Nobel Yayın ve Dağıtım.
- KÖKTEKİN, K. (2008). *Eski Anadolu Türkçesi.* Erzurum: Fenomen Yayınları.
- KÖYMEN, M. A. (1993). *Selçuklu Devri Türk Tarihi.* Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- MANSUROĞLU, M. (1988). Şeyyad Hamza'nın Doğu Türkçesine Yaklaşan Manzumesi. *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı Belleten 1956*, 125 – 144.
- MUSAOĞLU, M. (2003). Türkçede Çeviri ve Aktarma. *Bilig*, 24, 1 – 22.
- ÖZKAN, M. (1995). *Türk Dilinin Gelişme Alanları ve Eski Anadolu Türkçesi.* İstanbul: Filiz Yayınları.
- ÖZÖN, M. N. (1945). *Türkçe Tabirler Sözlüğü.* İstanbul: Remzi Kitabevi.
- PÜSKÜLLÜOĞLU, A. (2006). *Türkçe Deyimler Sözlüğü,* Ankara: Arkadaş Yayınevi.
- SAUSSURE, F. (2001). *Genel Dilbilim Dersleri* (Çeviren: Berke Vardar). İstanbul: Multilingual Yayınları.
- SLOBODNIK, D. (2004). Lehçelerin Çevirisi Üzerine Gözlemler. (Çevirenler: Sema Rifat – Mehmet Rifat), *Çeviri Seçkisi – 2. Çeviri (bilim) Nedir? Başkasının Bakışı* (Hazırlayan: Mehmet Rifat), Dünya Kitapları, İstanbul, 141 – 146.
- SÜMER, F. (1999). *Oğuzlar (Türkmenler), Tarihleri – Boy Teşkilatı, Destanları.* İstanbul: Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı.
- ŞAHİN, H. (2003). *Eski Anadolu Türkçesi.* Ankara: Akçağ Yayınları.
- ŞEKER, M. (2006). *Anadolu'nun Türkleşmesi ve Kültürel Hayatı.* İstanbul: Ötüken

Yayınları.

ŞEN, S. (2008). Standart Türkiye Türkçesinde Deyimlerle Yaşayan Tarihi Sözcükler. *Türk Dili Dil ve Edebiyat Dergisi*, Sayı: 681 (96), 255 – 263.

TİMURTAŞ, F. K. (1994). *Eski Türkiye Türkçesi*. İstanbul: Enderun Yayınları.

TOPALOĞLU, A. (1989). *Dilbilgisi Terimleri Sözlüğü*. İstanbul: Ötüken Yayınları.

TÜRKAY, O. (1994). Türk Edebiyatları Arasında Aktarma ve Karşılıklı Yayın Sorunları. *II. Türk Dünyası Yazarlar Kurultayı 8 – 9 – 10 Aralık 1994*, Türkiye İlim ve Edebiyat Eseri Sahipleri Meslek Birliği, Ankara, 56 – 57.

UĞURLU, M. (1999). -ArAk ve -p ile Kurulan Zarf Fiilli Parçalarda Sınır Vurgulayışın Rolü, *3. Uluslararası Türk Dil Kurultayı 1996*, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 1181 – 1187.

_____. (2000). Türk Lehçeleri Arasında Aktarma Meseleleri ve ‘Abay Yolu’ Romanı. *Bilig*, 15, 59 – 80.

_____. (2001). Türk Lehçelerinin Aktarımında Valenz Sözlüklerinin Önemi *Doğu Akdeniz Üniversitesi, Uluslararası Sözlükbilim Sempozyumu Bildirileri* (Yayımlayanlar: Nurettin Demir – Emine Yılmaz), Gazimağusa, 197 – 206.

_____. (2002). Kırgız ve Türkiye Türkçesi Arasında Bire Bir Kelime Eşdeğerliği, ‘Camiyla’ Romanındaki Meseleler Üzerine, *Scholarly Depth and Accuracy. A Festschrift to Lars Johanson* (Yayımlayanlar: Nurettin Demir – Fikret Turan), Grafiker Yayınları, Ankara, 389 – 401.

_____. (2003). Türkiye Türkçesinde ‘Bakış’ (Aspektotempora). *Türk Bilig*, 5, 124 – 133.

_____. (2004). Türk Lehçeleri Arasında Kelime Eşdeğerliği, *Bilig*, 29, 29 – 40.

_____. (2006). Intralingual Übersetzung: Eine neue Aufgabe für die Turkologie. – Probleme der Wiedergabe älterer türkischer Texte im modernen Türkisch-. *Die Turkologie in Mainz: Traditionen und Perspektiven. Symposium an der Johannes Gutenberg – Universität Mainz, 9. – 11. Juni 2006*’da sunulan bildiri, Mainz – Almanya, [baskıda].

_____. (2007a). Die ‘falschen Freunde’: Ein Problem bei der Übersetzungzwischen den Türksprachen, *Einheit und Vielfalt in der türkischen Welt. Materialien der 5. Deutschen Turkologenkonferenz Universität Mainz*, 4. – 7.

- Oktober 2002*, (Herausgegeben: Hendrick Boeschoten – Heidi Stein). Wiesbaden: Harrassowitz Verlag, 206 – 214.
- _____. (2007b). Lehçe İçi Aktarmada Yalancı Eşdeğerlik. 38. *Uluslararası Asya ve Kuzey Afrika Çalışmaları Kongresi (ICANAS)*, Ankara: Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu.
- _____. (2008). Dede Korkut'u Okumak İstiyorum Ama..., *Turkish Studies – Türkoloji Araştırmaları Dergisi*, 3 / 1, 7, 129 – 137.
- _____. (2011). Oğuzca ve Anadolu Merkezli Oğuz Türkçesi, *Turkish Studies – Türkoloji Araştırmaları Dergisi*, 6 / 1, 123 – 154.
- UYGUR, C. V. (Hazırlayan), (2007). *Kivâmî, Fetih-nâme*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- VARDAR, B. vd. (2002). *Açıklamalı Dilbilim Terimleri Sözlüğü*. İstanbul: Multilingual Yayınları.
- YAVUZ, K. vd. (Hazırlayanlar), (2007). *Osmanoğullarının Tarihi, Tevârih-i Al-i Osman*. İstanbul: Gökkuşbu Yayınları.
- YAZICI, M. (2007). *Yazılı Çeviri Edinci*. İstanbul: Multilingual Yayınları.
- YILMAZ, E. (2004). *Narspi - Yazı Çevrimi, Türkçe Çeviri, Sözlük – Dizin*. Ankara: Öncü Kitap.
- YÜCEOL ÖZEZEN, M. (2001). Türkçe Deyimler Üzerine Birkaç Söz. *Türk Dili Dil ve Edebiyat Dergisi*, 2(600), 869 – 879.